

Édes Anyanyelvünk

XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM 1995. FEBRUÁR

ÁRA: 40 FORINT

A pénztárgépek és a helyesírás

Ismeretes, hogy a keltezés írását a helyesírási szabályzat rögzíti. A jelenleg érvényben lévő MHSZ. 11. kiadásában a 293. pont így fogalmaz: „Az évszámot mindig arab számmal írjuk, s utána pontot teszünk; a hónap neve teljesen kiírható vagy rövidíthető, illetőleg jelölhető római számmal is, arab számmal is; a napot mindig arab számmal írjuk, s utána pontot teszünk.” Tehát a dátum írására a következő változatok lehetségesek: 1994. március 15., 1994. márc. 15., 1994. III. 15., 1994. 3. 15.

Kiegészítésképpen a szabályzatban a következő megjegyzés olvasható: „Terjedőben van a pontok nélküli, kötőjelekkel tagolt forma is”, vagyis az 1994–3–15 megoldású, sőt a szabályzatnak legújabb, példaanyagában átdolgozott lenyomatában már ott található, ugyancsak hibáztatás nélkül, ez a digitális kijelzők nyomán elterjedt forma is: 1994–02–05.

Mi azonban nem erről a jelenségről szólunk, hanem arról, amit a pénztárgépek blokkjain tapasztalunk. Ez pedig a következő: 01/04/94, 17-04-1994, 94.04.21.

Vagyis három találomra kiválasztott blokk közül kettőn a magyaros sorrendtől eltérő – fordított – sorrendet tapasztalunk idegen mintára. Hasonló helyzet kezd kialakulni, mint annak idején az írógépekkel kapcsolatban, hogy tí. évtizedekig nem tudtuk helyesen leírni magyarul a következő szavakat: víz, hír, szín, hús, múlt, fűz, tűz stb., mert a külföldön gyártott írógépeken nem voltak meg ezek a hosszú magyar magánhangzók. Jó lenne, ha már most, a korszerű pénztárgépek elterjedésének kezdetén felfigyelnénk erre a veszélyes idegenszerűségre!

Graf Rezső

A postai bélyegzők és a helyesírás

Nagyon örülök, hogy Graf Rezső kollégám fölfigyelt arra a veszélyre, amely a pénztárgépek blokkjai révén fenyegeti helyesírásunkat, s mivel, mint köztudomású, a baj ritkán jár egyedül, menten hozzáteszem a magam hasonló szomorú tapasztalatát is.

Nemcsak a pénztárgépek blokkjai terjesztik az idegen szórendet, hanem újabban már a postai bélyegzők is. Nem akarok túlozni. Nem állítom, hogy napjainkra már ez a jellemző. Hogy magamat valamelyest ellenőrizzem, megnéztem az elmúlt két évben hozzám érkezt levelek közül azt a mintegy kétszázat, amelyet ilyen-olyan ok miatt otthon tartok. Ezek több mint felén, inkább kétharmadán nem olvasható ki pontosan a bélyegzőn szereplő dátum, így ezeket nem vehettem figyelembe. De vagy hetven levélen világosan olvasható a keltezés, s ez már módot ad némi következtetés levonására. Nos, bár e levelek túlnyomó részében a hagyományos, szabályos keltezés olvasható – 1994. 10. 22., 1993. X. 16. és ehhez hasonló formában –, már tíz olyan levél is akadt ezek között, amelyben a sorrend nem év-hónap-nap, hanem nap-hónap-év, illetve év-nap-hónap. (A külföldről, pl. Szlovákiából érkezett leveleket természetesen nem vettem számításba, hiszen más országok bélyegzési szokásai

nem tartoznak a nyelv-művelés illetékességi körébe.) Főleg a Dunántúlról kaptam ilyen bélyegzésű leveleket. Úgy látszik, ebből a szempontból ez a „veszélygóc”. Talán használók vele, ha be is mutatom 1993–1994-es leveleim ilyen bélyegzésű darabjait, megjelölve a bélyegző helyét is. Nap-hónap-év sorrendet mutatnak ezek: 8.4.93 (Komárom), 23.4.93 (Csorna), 21.7.93 (Sümeg), 3.12.93 (Sümeg), 29.12.93 (Körmend), 14.11.94 (Rákosliget), 30.8.94 (Budapest), 05.10.94 (Mosonmagyaróvár). Év-nap-hónap sorrendre két „adatomban” van: 1993. 22–11 (Rákospalota) és 1994 21–9 (Várpalota).

Egyelőre tehát itt tartunk. Már minden nyolcadik, kilencedik levél bélyegzője idegen mintát követ. Most még megállíthatjuk ezt a divatot. Most még felhívhatjuk a postahivatalok figyelmét arra – mint teszem én is e cikkemmel –, hogy ez az út rossz irányba vezet, mert kitarja a kaput egy nyelvünk hagyományával és szerkezetével össze nem egyeztethető idegenszerűség előtt. Ha nem tudjuk megállítani s visszaszorítani ezt az új módot, lehet, hogy néhány év vagy évtized múlva a hagyományos vezetéknev-keresztnev sorrendre is – keresztet vehetünk.

Grétsy László

A TARTALOMBÓL:

Földeáki Andrea:
Nyelvi humor a Heti Világgazdaságban

Balázs Géza:
Berlini nyelvi morzsák

Zilahí Lajos:
Tájformálás –
névváltozás

Szathmári István:
A franglais példája

Zay László:
Komputer és képernyő

Péntek János:
Az el kell menjek-ről

Balogh Lajos:
Tiszazug

És: remek rímek,
nyelvi mozaik,
60 000 forintos reklám-
pályázat, pontozó,
keresztrejtvény!

Anyanyelvi reklámpályázat

– Az Anyanyelvpolók Szövetségének hatvanezer forintos pályázata –

Az Anyanyelvpolók Szövetsége, ahogy nemegyszer már eddig is, ismét kigondolt egy olyan pályázatot, amely azonkívül, hogy jó erőpróba, megméretés a résztvevők számára, egyúttal anyanyelvünk ápolására, védelmére szolgál.

Anyanyelvi reklámpályázatot hirdetünk! A pályázóktól olyan anyanyelvi tárgyú, nyelvünk helyes, árnyalt használatára buzdító, a nyelvhasználati hibákat, fonákosságokat kipellengérező, szellemesen megfogalmazott, „fűlbemászó” jelmondatokat, rigmusokat várunk, amelyek valamilyen formában az iskolai vagy az iskolán kívüli anyanyelvi nevelésben is felhasználhatók. Egy-egy pályázati mű foglalkozhat általában a nyelvekkel vagy az anyanyelvvél, de foglalkozhat bármely nyelvhasználati részkérdéssel is: bármivel, ami a pályázó szerint megérdemli a nyilvánosságot, azaz a reklámozást. Tehát egyaránt lehet reklámjelmondat tárgya a fölösleges idegen szavak bírálata vagy a nyakatekert, hivataloskodó klisék nevetségessé tétele is, de a beszédhibáktól, hadarástól, nyökögéstől, hangsúlyozási hibáktól mentes beszéd dicsérete vagy a tiszteltettség, udvarias megszólításformák népszerűsítése is.

Mivel egy-egy nyelvi reklám kívánatos terjedelme csupán néhány sor, egy pályázó több pályaművet is beküldhet, akár összekapcsolva (ha a tárgyuk is rokon), akár külön-külön. A pályázat jelíge, de egy pályázónak csak egy jelígeje lehet, akkor is, ha több művel pályázik. (Egy pályázó legfeljebb húsz nyelvi reklámot küldhet be.) A pályamű szerzőjét, foglalkozását és lakcímét külön lezárt borítékban kell elküldeni, s mivel a pályázat értékelésekor megkülönböztetünk felnőtt és ifjúsági kategóriát (ez utóbbiba az általános és középfokú iskolák tanulói tartoznak), azt is jelezni kell, hogy a pályázó melyik kategóriába tartozik.

A pályázat díjalapja 60 000 forint: 30 000 a felnőtt és 30 000 az ifjúsági kategóriában. Ez utóbbinak felét a *Diákújságírók Országos Egyesülete* (DUE) ajánlja fel, amely ennek megfelelően részt is vesz az ifjúsági kategória pályázatainak elbírálásában. A leg-sikerültebb pályaműveket majd közöljük is az Édes Anyanyelvünkben, s bemutatjuk a Magyar Rádió Tettén ért szavak című anyanyelvi műsorában.

A pályázatokat 1995. szeptember 15-ig kell beküldeni a következő címre: Anyanyelvpolók Szövetsége, 1360 Budapest, Pf. 6. A borítékra írják rá: „Anyanyelvi reklámpályázat”. Az eredményhirdetés novemberben lesz, s a nyertesek és a díjazottak nevét az Édes Anyanyelvünk ez évi 5. száma közli.

Anyanyelvpolók Szövetsége

TARTALOM

Graf Rezső: A pénztárgépek és a helyesírás	1
Grétsy László: A postai bélyegzők és a helyesírás	1
Anyanyelvi reklámpályázat	2
Földeáki Andrea: Nyelvi humor a Heti Világgazdaságban	3
Balázs Géza: Berliini nyelvi morzsák	4
Kemény Gábor: Nyelvi mozaik	5
Zilahy Lajos: Tájfórmálás – névváltozás	6
N. Lőrincz Julianna: Nem szükséges „kommentározni”!	6
Gelencsér Géza: „Pofára esett” stílus	7
Nemesi Attila László: Egy dolog...	7
Szathmári István: A franglals példája	7
Zay László: Komputer és képernyő	8
Szántó Jenő: Nem azt jelent! (Vagy mégis?)	8
Makra Zsigmond: Ember, ember, megint csak ember	9
Holczér József: Alany-e vagy állítmány?	9
Magassy László: A feltételes mód stílusárnyalatairól	10
Bán Ervin: Egy békekötés lehetősége	10
Péntek János: Még egyszer az el kell menjek-ről	11
Pásztor Emil: Ne így idézzük Petőfit!	11
Németh Emil: Remek rímek	12
G. R.: Anyanyelv és nemzettudat a XX. század végén	12
Tájékoztató az 1995. évi anyanyelvi táborok támogatásáról	13
Hírek	13
G. R.: Szövetségünk közgyűléséről	14
Kerekes Barnabás: Az ifjúsági parlamentről	14
Graf Rezső: Lőrincze-napok '94 Kecskeméten	14
Szende Aladár: A második Lőrincze Lajos iskola avatása	15
G. R.: Édes Anyanyelvünk nyelvhasználati verseny	15
Balogh Lajos: Tiszazug	16
Sulyok Hedvig: Pápuáktól a Pioneerig	16
B. G.: Helynevek a Bodrog-parti Athénban	16
Kozocsa Sándor Géza: Wacha Imre: A korszerű retorika alapjai	17
K. G.: Sebestyén Árpád: Értsünk szót!	17
Pontozó	18
Keresztretjévény	19
Benkóczy György: Egy elfelejtett szájhagyomány	19
Nyelvész-leletek	20

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvpolók Szövetségének évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – megjelenő folyóirata.

Megjelenik

a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja:

az Anyanyelvpolók Szövetsége

Felkészítő szerkesztő és kiadó:

Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:

Balázs Géza
Kemény Gábor
Maróti István

A szerkesztőség címe:

1075 Budapest, Kazinczy u. 23–27.
Telefon: 112-4010

Postacím:

1364 Budapest, Pf. 122.

Terjeszti:

a HÍRKER Rt., az NH Rt.
és több alternatív terjesztő.

Előfizethető

bármelyik hírlapkézbesítő hivatalban, valamint közvetlenül vagy postautalványon a Hírlap-előfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR), amelynek címe: 1900 Budapest, XIII., Lehel út 10/A. (Kérésre az iroda postautalványt küld!)

Előfizetési díj: egy évre 200 Ft

Számonkénti ár: 40 Ft

Az Anyanyelvpolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.

Bélfizetési nyilatkozat és csekkekérhető:

Anyanyelvpolók Szövetsége,
1126 Budapest, Szoboszlai u. 2–4.

Az Édes Anyanyelvünk

szerkesztőbizottsága:

Balázs Géza
Bencédy József
Deme László
(a szerkesztőbizottság elnöke)

Fábián Pál

Grétsy László

Kemény Gábor

Maróti István

Címlapterv:

Heiling Zsolt

Lapunk kiadását a

Nemzeti Kulturális Alap,
A Szép Magyar Nyelvért
Alapítvány és a
Táncsics Mihály Alapítvány
támogatja.

ISSN 0139-0457

Készítette:

CERBERUS Kft.
1054 Budapest, Kálmán I. u. 23.
Telefon: 132-3511
Felelős vezető: Schmidt Gábor

Nyelvi humor a Heti Világgazdaság címeiben

Napjaink mindent elárasztó könyv- és főleg sajtótermékeinek özönében (kezdvé a szerelmes regényektől a pletykalapokon keresztül a különféle irányban elkötelezett napilapokig) egyre ritkább az olyan pillanat, amikor egy-egy igényesebb, intelligenciáról s uram bocsá' még humorérzékéről is árulkodó írás kerül az ember kezébe. Ebben a cikkáradatban a szerzők sok mindenhez folyamodnak, hogy műveik minél kelendőbbek legyenek, mégis viszonylag kevesen gondolnak arra, hogy egy jó cím mennyit javíthat az íráson, s alkalmasint többet is elárulhat szerzőjéről, mint egy terjedelmes publicisztika.

A *Heti Világgazdaság* (HVG) című lap népszerűségéhez – sok más érdeme mellett – talán az is hozzájárul, hogy a benne megjelent írások címeik színvonalában (is) az átlag fölé emelkednek. A lap sajátos címadási gyakorlatában alapvetően két fő típust különböztethetünk meg: a (gyakran csak egy szóba sűrített) tömör, de sokatmondó címekét és a más, irodalmi vagy kevésbé irodalmi címek, szólások, szállóigék valamilyen megváltoztatott, a cikk témájához igazított alakban való felidézését.

Hun a magyar?

Az első csoporton belüli címek tovább osztásként aszerint, hogy mi eredményezi bennük a nyelvi humort. A legkedveltebb forma a címben összekapcsolt szavak vagy nevek azonos, illetve hasonló alakúságán alapuló szójáték.

Így például a társadalombiztosító – a kulancsok által terjesztett betegség elleni oltóanyagra eddig 300 millió forintot fizetve ki – joggal nevezheti ezeket a rettegelt állatokat nemcsak a vérünkön, hanem az állam kasszáján is élősködő *Pénzszívók*-nak.

Szörényi Levente új rockoperájáról (*Attila*) gondolkodva jogosan merül fel az emberben: *Hun a magyar?* A cikk írója ezzel nemcsak a hun néphez a magyarral való (a köztudatban elterjedt, téves) azonosítást kérdőjelezi meg, hanem arra is választ keres, hogy mindezek ismeretében hol (van) a magyar (ebben a rockoperában).

Az iskolák kilátástalan anyagi helyzetéről beszél a *Stex katedra* cím: az iskolatípusonként és tanulónként egyenes fejkvóta ugyanis, amelyet a helyhatóságok határoznak meg, kevéssé fedezi a működéshez szükséges költségeket. Kétséges a felsőoktatási intézmények autonómiájáról folyó vita kimenetele is: ki lesz az, aki a rektorokat, főigazgatókat a jövőben (az előbbihez hasonló módon, mintegy „felülről”) kinevezi – amint erről a *Rex katedra* című cikk írja beszámoló. A humor forrása mindkét esetben a latin „ex cathedra”, vagyis az illetékes helyről származó, megfellebbezhetetlen, feltétlenül helyes kijelentés, amely itt az iskolák életének kérdéseiben való döntés módjára utal. E kifejezés prepozíciója cseng vissza a *stex* és a *rex* szavakban, amelyek jelentésükben is pontosan kapcsolódnak a cikkeken leírtakhoz (*stex*: pénz, fejkvóta; *rex*: király, vezető).

Lop ez?

Az effajta szójátéknak gyakori változata, hogy az írás főszereplőjének neve van elrejtve a címben. A japán politikai válságról beszámoló

Mizazavar? c. cikkben a szerző a *Mi a zavar?* kérdés élőbeszédében elhangzó, fonetikus változatába burkolta *Mizazava* kománnyfő nevét. Hasonló névrefejtő tréfa a *Lop ez* cím: *Lopez de Arriortua* szátmenedzser ugyanis a General Motorstól a Volkswagenhez pártolva nemcsak az esztét adta el a konkurens cégnek, hanem a GM legtitkosabb, féltve őrzött terveit is, amelyekhez főigazgatóként könnyűszerrel hozzáfuthatott.

Sokatmondó címek születhetnek úgy is, ha egy szóhoz új kezdőbetűt illesztünk (vagy az eredetit megváltoztatjuk), s az így nyert új cím valójában két szó alkalmi összetételévé alakul. Ilyen példa a *Spórnép*, amely írás a lakossági megkérdezésekről számol be vagy a *Szűrészár*, ami két cikk címeént is szerepel: az egyikben a képviselőjelölt-állítással, a másikban a Nyugat-Európába igyekvő menekültek számának korlátozásával kapcsolatban. A *Trendcsindók* cím pedig arról árulkodik, hogy Bush és Clinton harcában nemcsak az volt a tét, hogy ki tesz rendet a választások utáni Amerikában, hanem hogy melyikük stílusa lesz a meghatározó példa a divat számára az elkövetkezendő években.

Szemétkilátások

A humor nagyon gyakran épít szavaink többértelműségére – ezt a nyelv adta lehetőségét a sajtóbeli címadásban is remekül ki lehet használni. Az *Ingatag kamatlábakon* álló vállalkozásokkal foglalkozó írásban a *kamatláb* szó átvitt értelmű utótagja épp a címben szereplő metaforikus használatban nyeri vissza eredeti jelentését. Az egyelőre megválaszolatlan kérdés, hogy a magáncégek válságában mi lesz a szátmenedzserek és házaik, a – kacsálábak helyett – *Kamatlábakon forgó paloták* sorsa.

A főváros hulladékgondjaival foglalkozva több cikket is szenteltek ennek a témának a HVG publicistái, de írásait olvasva nem sok reményre jogosítanak a *Szemétkilátások*, azaz a *Budapesti szeméttügyek*. Mindkét cím a *szemét* szó többszófajúságából adódó hatásra épít: a főnévi jelentéssel a probléma tényleges tárgyra, a hulladékra utal, míg a melléknévi ármaylaltal a helyzet megoldásának lehetőségeit festi elénk.

Parlament: küszöbemelés? kérdezi az az újságíró, aki beszámol arról, hogy a pártok parlamentbe kerüléséhez szükséges szavazatok alsó értékét 4-ről 5%-ra változtatták. Így nemcsak a szavazatok küszöbét emelték meg, hanem átvitt értelemben a Parlamentét is, megnehezítve ezzel a bejutást.

Magyar és angol szavak konkrét és elvont jelentése keveredik roppant szellemesen az *Előszobára járók* (*Lobbyszabályok*) címben. Az angol vonatkozásra maga a cikk írója hívja fel a figyelmet: „a lobby kettős jelentésű szó, amely az Amerikai Egyesült Államok kongresszusának folyosóját, illetve olyan személyek csoportját jelenti, akik azonos cél elérése érdekében társulva próbálnak nyomást gyakorolni a hatalomra”. Ennek a kongresszusi folyosónak felel meg a magyar *előszoba* szó, s a belőle alkotott *előszobázás* kifejezés átvitt értelmezése mint „kijárási”, „valaminek a kieszközölése” pontosan párhuzamba állítható az angol *lobby* szó (nálunk is egyre jobban elterjedő) másodlagos jelentésével.

Átülögarnitúra

A nyelvi humornak szinte leggyakoribb eszéke a HVG írásaiban a sajátos szóösszetétel, azaz különböző szavak egybeomósása, vegyítése, illetve ezek különös, értelmet megváltoztató szétválasztása. Az egybeírt változatok a szóhatár eltolásával különféle módon értelmezhetők, de több esetben már a szóalak helyesírása (különírás, kötőjelezés) is felhívja a figyelmet a megváltozott jelentésre.

Az egybeírt változatokat jól szemlélteti az *Átülögarnitúra* cím, ahol a kiindulópont az *ülögarnitúra* szóösszetétel, ehhez illeszt a cikk írója egy igekötőt. Az így kapott szóelegyet kettévágva, illetve a szóhatárt eltolva a politikai garnitúra, a kormánypartok osztódásáról és átrendeződéséről (ami a Parlament esetében szó szerinti *átülés*-t jelent) kaphatunk képet.

Az újságíróknak azonban nem kell túlzottan beleásni magukat a politikai és gazdasági problémákba, hogy legyen miről írniuk. A téma – úgymond – az utcán hever, legalábbis a *Kutyagumiparagrafus* cikkből ezt tudhatjuk meg. Az összetételi tagok egyrészt a *kutyagumi* (canis merda), másrészt a *gumiparagrafus*. Az előbbi nem szorol különösebb magyarázatra, az utóbbi viszont egy újabb keletű összetétel (hasonló hozzá a HVG-ben gyakran szereplő *papírpapíragrafus* kifejezés), aminek jelentése: „puha jogszabály”, „joghézag”, azaz rugalmasan kezelt, igazán be nem tartott rendelkezés. Létezik ugyanis kutyatörvény (az osztrákoknál például törvény szabályozza, hogy hova „engedhetnek” a kutyák), de sem a kedvencek, sem a gazdáik nem tulajdonítanak ennek a passzusnak különösebb jelentőséget.

A romlás világi

Az újságírók nehéz feladatát, amelyet a mindennapos címgyártás jelent, sokban megkönnyíti a különböző címek, szállóigék felhasználása, amely gyakorlat azonban nem merül ki mechanikus utánzásban. A HVG-ben általában ritka is az ilyen idézetek változatlan alakban való átvétele (bár erre is van pompás példa: többek között az idén nyáron a Hajógyári-szigeten megrendezett Eurowoodstock *Szigeti veszedelem*-ként való bemutatása), hanem inkább ezek átalakított, a cikk tartalmának megfelelően „elferdített” változataival találkozhatunk.

Befejezésül ebből a címadási típusból állítottam össze egy csokorra valót: *Puskába kidőlt szó*, *Szláv story*, *Egységben a nyerők* (mindhárom a délszláv háborúról); *A vadak útja* (rendőrbírsági szabályokról); *Szón alvilágosság* (bűnözési helyzetképről); *Függők a szeren* (a kábítószeresekről); *Az elütné adó nyomában*; *Nyugattal a helyzet változatlan*; *Kibocsátó szép üzenet* (a hulladékegetésről); *Sok hűhó, mennyiért?*; *A romlás világi* (a fiatalkorúak nevelőintézetéről); *Jövők a télenség*; *Iskola a léthatáron*; *Illetékes bajtárs* (a bírósági illetékek emeléséről); *A bizalom jegében* (a polgármesterek visszahívásáról); *Szoci-nesze* (a szocialisták Spanyolországi bukásáról); *A nagy zabráls* (A nagy zabálás c. mozifilmből – a szövetségi törvényről).

Földeáki Andrea

Az elmúlt 15 év nyelvi tükré: az Édes Anyanyelvünk. Ebben kalauza: a lap mutatója! Az Édes Anyanyelvünk 1–15. évfolyamának mutatója a lap különszámaként jelent meg 36 oldal terjedelemben. Ára: 60 Ft. Megvásárolható az Anyanyelvünk Szövetségénél (1126 Budapest, Szoboszlai u. 2–4.), továbbá a lap szerkesztőségében (1075 Budapest, Kazinczy u. 23–27. Magyar Nyelvészeti Tanszék) és a Petőfi Irodalmi Múzeum Hangtárában (1053 Budapest, Károlyi Mihály u. 16.). Postán (utánvétellel és postaköltséggel felszámlításával) is megrendelhető (1364 Budapest, Pf. 122.).

Berlini nyelvi morzsák

Az utazás mindig nyelvi utazás is egyben. Külföldön az ember, ha figyeli környezetét, más és más nyelvi szokásokkal találkozik. S ahogy megcsodáljuk a népviseletet, az ételeket, a történelmi emlékeket, úgy akaratlanul fölfedezzük a nyelvi szokásokat is. Most éppen a berlinieket.

Berlin kabalaállatkája a Bär, vagyis a maci. De a lexikon szerint Berlin neve nem a Bär-ből, vagyis a mackóból származik, hiába szerepel a város címerében a két lábán álló, megkoronázott medve, s hiába van tele a két Berlin sok-sok üzlete játékmackókkal. A két Ber- (Bär) egybeesése a nyelvészek szerint véletlen. Berlin neve valamelyik szláv nyelvből származik, s eredeti jelentése: mocsár, ingovány. Mégis erős a két szó közötti vonzás. Én is vettem egy valószerűtlenül zöld színű Berliner Bärt.

A szétszakított és újraegyesített város történelmének kétségtelenül legjellemzőbb és legborzasztóbb szimbóluma, amely irodalmi, zenei, képzőművészeti alkotások tucatjait „ihlette”, és az el-, illetve bezártság szimbóluma lett: a Mauer, a wall, a fal. A fal, amely 28 éven át állt: először szögesdrótból, később többméteres betonból és sokféle akadállyal megtoldva – 1961. augusztus 13-tól 1989. november 9-ig. Az utolsó változatot száz évre tervezték. De mára már csak néhány kilométernyi, jórészt kapukkal, lyukakkal megnyitott falrész maradt belőle.

1961-ben egyetlen éjszaka vontak kordont Nyugat-Berlin köré. Rokonokat, kapcsolatokat vágtak ezzel szét. Akik közé határ került (néha csak húsz lépés), azok közös története ott véget ért. S megkezdődött a német nyelv kettészakadása.

1989. november 9-e éjjelén kalapáccsal, csákánnyal, darukkal láttak neki a bontásnak. Mindenkinél jutott egy-egy emlékdarab. Ma már egyes falmaradványokat újra őriznek, hiszen a rajtuk lévő graffitik, falfestések különleges művészi élményt nyújtanak, s természetesen: emlékeztetnek.

Üzlet lett a falból: egyes darabjait jó pénzért, márkáért árulják. Trabbival, vagyis Trabant játkautóval együtt persze jóval drágább a faldarabka. Valódi Trabi persze alig van már.

A Reichstag, a német parlament épülete mellett jelképes sírok: a Spree folyóba vesztett menekülők felsorolásával. Itt a Reichstag falán található egy emléktábla németül és magyarul: „10. September 1989 – Ein Zeichen der Freundschaft zwischen dem ungarischen und dem deutschen Volke für ein vereinigtes Deutschland, für ein unabhängiges Ungarn, für ein demokratisches Europa” – „1989. szeptember 10. – A magyar és a német nép barátságának jelképeként az egységes Németorszáért, a független Magyarorszáért, a demokratikus Európáért.”

A Checkpoint Charlie, az egykori határátke-lőhely mellett a szabadság és az élet múzeuma. Közel harminc év tárgyi dokumentumait gyűjtötték itt össze a falról s az azon való átjutásról. Voltak, akik 140 méteres alagutat ástak, s azon szöktek át Nyugat-Berlinbe. Mások autótól, autóbusszal, sárkányrepülővel próbálkoztak. Az egyik Opelből valóságos páncélaút barkácsoltak. Egy NDK-s nő két osszera-

gasztott kofferben lapult a vonat csomagtartójában. Van, akit rádióban csempészték ki. Vesszek egy képeslapot. Rajta két közlekedési tábla: az egyik a Berlin vége, a másik a Berlin kezdete. Egymás alatt. Ma már nem aktuális. Egy Berlin van.

A két Németországban kétféle német nyelv fejlődött az elmúlt évtizedekben. A keletnémet nyelv tipikus apparátusnyelv volt sokféle rövidítéssel, bonyolult bürokratikus frazeológiával, sok új szóval. Különösen a rövidítések jellemzők ezt a nyelvet. Bezirksleitung (BZ), Sportgemeinschaft (SG), sozialistische Länder (SL). A nyugatnémet nyelvre az angol volt erős hatással, és a társalgás nyelvében lazult a grammatikai fegyelem.

Kelet- és Nyugat-Berlin lassan összeépül. Az egykori határsáv igen nagy érték, hiszen egy világáros központjában hirtelen nagyobb üres terület támadt. Legelőször a méltán híres és nagyszerű berlini S-Bahn (városi vasút, helyiérdekű vasút) és U-Bahn (földalatti) vonalait

jelszót a magyar HÉV-esek találták ki a két világháború között, a németek viszont ma is gyakorolják.

Berlinben elmosódott az Ossik, a kelet-berliniek és a Wessik, a nyugat-berliniek közötti különbség. A boltokban ugyanaz az áru és ugyanazok az árak. Persze vannak inkább keleten és inkább nyugaton kedvelt újságok, rádióadások, s aligha hittük volna, megszületett a régi NDK iránti nosztalgia is. Egyesek csak az egyesítést tartják elsieltettnak, mások viszont kimondottan sajnálják az NDK-t. A keletnémet parlament épülete, a Palast der Republik, amely még húszéves sincs, 1990 óta „azbeszt-veszély” miatt be van zárva. Oldalán egy graffitit figyeltem meg: Erich, komm zurück, vagyis Erich, gyere vissza. A tervek szerint a hatalmas épületet lebontják, és egy modern városház épül ott könyvtárral, konferenciateremmel, médiacentrummal.

Minden berlini kioszkban külön polcon sorakozik a berlini irodalom. Találhatunk ismeretterjesztő könyvet a berlini nyelv francia jövővény-szavairól, a káromkodásokról, a régi berlini humorról, tréfáról s természetesen a vasutakról, hidakról, műemlékekről, a falról stb. Berlinben egyetlen percre sem maradhatunk berlini olvasmány nélkül.

*Entweder du darfst Angst die Hölle,
oder du wärscht der Hölle!*

JANZ BERLIN WAR EENE WOLKE!

*Eener alleene is nich scheene.
Aber eener mit eene
und denn alleene-
det is scheene!*

*Schön ist die Jugend-
un kommt nischet mehr.*

*Säufste, stüpfste,
säufste nisch, stüpfste ooch,
also säufste.*

Berliner Sprüche

*Ich hab dein Bild im Traum gesehn,
mir blieb vor Schreck der Wecker stehn!*

*Dir is wohl schon lange keen Blutijet Ooge
übers Chemiseff jekullert?*

*Die Liebe is een Feuerzeug,
det Herz, det is der Zunder,
und fällt een kleenet Fünkchen rin,
so brennt der ganze Plunder!*

DOOF BLEIBT DOOF, DA HELFEN KEINE PILLEN!

*Machen Se nich so ville Wind
mit Iur kürzet Heud.*

**FREUT EUCH DES LEBENS,
JROSSMUTTER WIRD MIT DE SENSE RASIERT,
ALLES VERTEBENS,
SIE WAR NICHT EINJESCHMIERT.**

*Ach Hedwidi, ach Hedwidi,
wat du jern hält'st, det fehlt nich.*

AUF JEDEN TOPP PASST OUCH 'N DECKEL!

*Dummheit is ooch 'ne Tabe Jottes,
aber man soll ihr nich mißbrauchen.*

*NOCH EEN WORT,
UND ICK HAU DIR UFF 'N KOPF.
DETTE DURCH DE RIPPEN NIENST,
WIE DER AFFE DURCHS JITTER.*

kötötték ismét össze. Egyes vonalakon 30 évig állt az élet, sok metróállomást befalaztak, lebontoztak. Évről-évre új vonalak nyílnak, a szétszakított város a föld alatt és felett összeforr. Berlinben ma már pusztán megszokásból nem lehet közlekedni a hazaiaknak és a külföldieknek sem. A tömérdék vonalat csak a Netzplan, a vonatérkép segítségével lehet használni, amelyhez minden állomáson ingyen hozzájuthat az utas. Ha Berlinben utazni akarunk, a két legfontosabb betűjel a mindenütt megtalálható nagy S és az U – ezek jelölik a vasutakat. A berliniek nagyon szeretik városi vasútjaikat, földalattiikat. A boltban S-Bahn és U-Bahn filmeket lehet vásárolni, amelyek bemutatják az egyes vonalak fejlődését, a régi és az új szerelvényeket, az építészeti megoldásokat, az alagutak, viaduktok titkait. A Hév-vel a szabadba!

Mi a nyelvi jövő? A keletnémet nyelv elhal az egykori berendezkedés és apparátus letűnésével. Korábban már kiadtak egy deutsch-deutsches Wörterbuchot (német-német szótárt) a keletnémet nyelv sajátos közéleti, politikai, gazdasági elnevezéseinek magyarázatára. E téren is a nyugatnémet frazeológia győzött, a szótár ma már ugyanolyan különlegesség, mint a Trabant és a Wartburg.

A két várost ismét összekapcsolták: utakkal, S- és U-bahnokkal, de a megszakított történelmet és kommunikációt ezzel nem lehet pótolni. Az emberek „átjárnak” az üzletekbe vásárolni, de a keletiek és a nyugatiak nem beszélnek egymással az utcán, a parkokban, kutyasétáltatás közben. A lelkekben áll még a fal.

Balázs Géza

(A vaskereskedő idomai – Anyóca, apóca – Túl sok a túl – „Értelmes” sajtóhibák)

A múlt év őszén – családi és baráti szíveségből – három hónapig Pesterzsébeten laktam. Míg a 66-os autóbusz végigkanyargott hosszú útján az Ady Endre utcától a Határ úti metróállomásig (és vissza), bőven volt időm olvasgatni (majd följegyezni) az üzletek feliratát.

Az üzlet- és vállalatnevek – jellegük-ből, szerkezetük-ből adódóan – gyakran tartalmaznak kötőjelet (maga ez a mondat is ilyen szó szerkezettel kezdődött: *üzlet- és vállalatnevek*, azaz *üzletnevek és vállalatnevek*, de a *nevek* utótag a jobb hangzás kedvéért csak egyszer van kitéve, a második helyen.) Am ezt a kötőjelet a táblák készítői, tudatlanságból vagy hanyagságból, rendszerint elhagyják. Hogy rendszerint, azt csak udvariasságból írom, mert három hónapi „szemleutam” alatt egyetlenegy szabályosan írt feliratot sem sikerült felfedeznem.

Íme néhány példa a gyűjteményből: *Gázkészülék és alkatrész árusítás* (helyesen: *Gázkészülék- és alkatrész-árusítás*); *Tűzelőszér és Építőanyagkereskedelmi Vállalat* (ebből is hiányzik két kötőjel: *Tűzelőszér- és Építőanyag-kereskedelmi Vállalat*); *Vas és építőanyagok, Festék és háztartási bolt* (ezekből csak egy-egy, a *vas*, illetve a *festék* szóról).

Ezek a figyelmen kívül írt cégtáblák legfeljebb a nyelvészt bosszantják. Másképpen áll a dolog, ha a kötőjel elmaradása miatt félreérthetővé, sőt nevéssé válik a felirat. Ezt olvashattam például egy vasáru forgalmazó telep kapuja fölött, jókora betűkkel: *IDOM ÉS BETONVAS, HUZAL*. Sajnos, egyszer sem volt időm arra, hogy leszálljak, és megcsodáljam a vaskereskedő idomait. Persze könnyen lehet, hogy csalódás ért volna, s csak idomvasakat láthatok, hiszen a tulajdonos alighanem így értette a feliratot: *Idom- és betonvas*, azaz *idomvas és betonvas*.

Az előbb azt írtam, hogy senki sem volt képes helyesen alkalmazni ezt az egyszerű helyesírási szabályt. Nos, túloztam. Egy helyütt ugyanis láttam jól írva is ilyen szerkezetet: *Autóalkatrész- (itt a kötőjellel) és felszerelés szaküzlet*. Milyen kár, hogy a *felszerelés-szaküzlet* összetételbe (három elem, hét szótag) már nem jutott a kötőjellel. Mert oda is kellett volna.

A szabály pontos, logikus, a feliratok megrendelői és elkészítői minden bizonnyal értelmes, írni-olvasni tudó emberek. Hol történik a baj? Talán még az iskolában? Vagy azután? Nem tudom, én csak figyelmeztetni akartam a dologra. S már amúgy sem lakom Pesterzsébeten (amely, egyébként, igen kellemes hely).

Tavaly decemberi számunkban Dobó-né Berencsi Margit idézte egy hatéves gyermeknek édesanyjához intézett mondatát: „Anyóca, gyere már, csupi vagyok!” A cikk a szóróvidítésről szólt, ezért a szerző a továbbiakban csak a *csupi* (= *csupasz*) jelzővel foglalkozik. Pedig megérdemelne egy kis figyelmet az *anyóca* megszólítás is.

Másképpen nevelt gyerekek még ma is így szólítják szüleiket: *Édesanya!*; *Édes-apa!* Csupán (= csupi?) szoktatás, türelem, szülői állhatatosság kell hozzá.

Melyik megszólítás a jobb? A laza, bizalmas vagy a tisztelettudó? (Mint tudjuk, van formális tiszteletadás is.)

Nálunk a szűkebb családban a *Mama!*, illetve egy olyan becenév járja, amelyet nem áll módomban nyilvánosságra hozni.

Tehát vizet prédikálok és bort iszom? Inkább fordítva: prédikálok én a bort, a hagyományos, nemes veretű megszólítást, de már a saját családomban sem követel meg. Így hát marad a víz, a napjainkra amúgy is oly jellemző játékoság, bizalmasság, mások szemében (fülében) tekintélykockáztató bizalmaskodás.

Tanulság vagy tanács: nincs. Hagyjuk csak meg a szülőnek (szülőpárnak) a jogot, hogy saját maga döntse el, akar-e *anyóca* (illetve *apóca*) lenni! Ennyit igazán megér a magánélet szentsége!

A *túl* névutó, mint ismeretes, azt fejezi ki, hogy valami térben vagy időben távolabb van: *a falon túl egy más világ kezdődött; nyolc napon túl gyógyuló sérüléseket szenvedett*.

Újabbban a *túl* szócskát ’vmin kívül, felül’ értelemben is használják. Ez persze nem baj; az már inkább, hogy nem a *kívül* vagy a *felül* szóval változtatva, hanem azok helyett, azokat kiszorítva.

Következzék néhány példa: „A nyelv-művelési, beszédművelési, retorikai és irodalmi stúdiumokon *túl* megterveztük minden tanévben az órán kívüli nyelvi nevelés programját”; „[A rendszámok] az azonosításon *túl* a reklám szerepét is betöltik”; „A szinkron helyesírási problémákon *túl* sok kérdés vetődik fel a helyesírás történetével kapcsolatban is”; „... az indexel-nek is lehet autósnyelvi jelentésén *túl* közgazdaság-tudományi és informatikai értelme is.”

Hogy mi a közös a fenti mondatokban? Az, hogy mind a négy a mi lapunkban, az Édes Anyanyelvünkben látott nyomdafestéket az elmúlt évben. Ez is mutatja, milyen óvatosságnak kell lenni egy-egy új nyelvi jelenség megítélésénél. Nehogy a saját fészünkbe pottyantsuk – a kritikát!

Farsang közeledtén fejezzük be valami vidámmal! A múltkor számban, a Baudelaire-sajtóhiba (vagy -szövegvariáns?) kapcsán megígértem, hogy bemutatok gyűjteményemből néhány „értelmes” (vagyis értelemzavaró) sajtóhibát. Az ígéret szép szó stb. Tehát:

Első példám kerekén húszéves! Ezt nem mentegetőzést, hanem dicsekedve írom (ti. hogy húsz évig meg tudtam állni, hogy ne használjam fel). A Magyar Hírlap 1974. szeptember 15-i számában a holland miniszterelnök kijelenti: „Jó esélyeink vannak arra, hogy *megszüntessük* valamennyi túszt életét”. Aki nem hiszi, járjon (nézzen) utána! Hogy a szerencsétlen túsztok életét valóban megszüntették-e, vagy amit a politikus valójában mondhatott, *megmentették*, arra már senki sem emlékszik.

Második példám a költészetből (vagy annak határvidékéről) való. A Beatles-dalszövegek 1993-ban megjelent kötetében olvasható, ízelegetem egyik kedvencemnek, a Hey Jude-nak a magyar szövegét (Márton Andrásnak, a KFT együttes dobosának értő, stílusos magyarázatában): „Hé, Jude, ne rontsd el, / végy egy szomorú dalt és javíts rajta. / Amint enged a *bőröd* alá hatolni, / abban a pillanatban elkezdheted, hogy jobb legyen, / jobb, jobb, jobb...” Hogy kerül ide a *bőröd*?! Az eredetiben (ott van a szemközti oldalon) ez áll: *under your skin*, azaz a *bőröd alá*. Tehát a dálnak nem a *bőröd*, hanem a *bőröd alá* kell hatolnia. Így már egészen más.

Harmadik példa, harmadik műfaj. Ezt egy meghívóban nyomtatták ki jó pár évvel ezelőtt (beküldője Erdődi Imre gépkecsvezető Gesztelyről): „... az Ady Endre Művelődési Ház tisztelettel meghívja a III. formációs *táncbemutató* gálaestjére a városi sportszarnokba”. Mi tagadás, tánc közben elő szokott fordulni némi (be)matatás, de hogy ezt már a meghívóban közöljék? Ejnye-bejnye!

Végül egy határeset. Ez ugyanis nem nyomtatott termékből való, hanem táviratból (maga a vérg sértett címzett küldte el nekünk). Az illető ilyen szövegű díszításviratot kapott névnapjára: „Öregedő helyedre még sok Istvánt, sok pusztit”. A boldogtalan feladó nyilván ezt akarta írni: *öregedő fejedre*, de alaposan ráfizetett arra, hogy nem érte be valami szabványos szöveggel (amit talán nem írtak volna el). A gratulációból így lett sértődés. Végére is, ki örül annak, Istvánok és más keresztnevű férfiolvasóim, ha *öregedő* helyére figyelmeztetik? S épp a névnapján?!

Kemény Gábor

Tájformálás – névváltozás

(Bős–Nagymarosról – más nézőpontból is)

Bős–Nagymaros hosszú ideje szerepel a híradásokban. A Duna elterelése miatt politikai, környezetvédelmi, jogi viták folynak, mert mint minden természetátalakításnál, itt is az eredeti környezet pusztulásának veszélye áll fenn. A víz mindenütt csak ott fellelhető növény- és állatvilágot teremtett és sajátos határt is. Ez utóbbi is érték, mert benne a népelet csak ott jellemző világa alakult ki. A korábbi nagy természetátalakító munkálatok, a vízszabályozások, lecsapolások (Ecsedi-láp, Sárrét, Hanság) népeleti tanulsága az, hogy a hagyományosból azt sikerült megmenteni, amit gyorsan mentettek. Kevés az olyan terület, ahol régebbi jó feldolgozások őrzik már a határnevek, terepviszonyok, népi foglalkozások emlékeit. Pedig a dunai munkálatokon kívül az autópályák építésének hosszú vonalai mellett is számítani lehet hasonló pusztulásra.

Tudjuk, hogy az ország nagy részén összegyűjtötték már a földrajzi neveket. Hogy a nagymarosi körzetben vagy az épülő autópályák mentén hogy áll a munka, nem tudom. Ahol még nem végezték el ezt a munkát, ott nem lehet késlekedni a gyűjtéssel. A földmunkák nyomán a nevek gyorsan elvesznek. A víznevek köznévi utótagja a múlt századvégi vízszabályozások gyakran átalakult, és új név született. A Sárréten az *ér, hát, lapos, derék, oldal, fok* stb. elvesztette a vízi környezetben betöltött szerepét, a részei azonban még sokáig felismerhetők voltak a környéken, mert a lecsapolt területek művelés alá fogása akkor nem a mai erős munkagépekkel történt. Akkor a víznevek személynévi előtagja általában megmaradt, és a szárazföldi társzínformákra utaló utótagokkal új nevek keletkeztek. A most végzett földmunkák nyomán egyik napról a másikra sima, a korábbiól semmit nem őrző térszín alakul. A terep gyorsan megváltozik, ezért nem sok esély van a nevek megmaradására sem.

A vízszabályozásból eredő változásnak a Sárréten különböző fokozatai voltak. Kicsi a valószínűsége annak, hogy ezek megismétlődnek. Vésztő rétségi határán volt egy *Nimeti-róna* nevű határész, helyét a *Németi-legelő*, a *Németi-zug* ma is őrzi (ugyanígy *Csóti-fok: Csóti-tanya, Csótlapos; Szopori-híd: Szopori-tanyák, Szopori-szik* stb.), amely adatok arra utalnak vissza, hogy

amely személynévi előtagú víznév utótagját más, a szárazulaton használt, ott jellemző utótag váltotta fel, ott a név ma is őrzi a régi egy darabját. A térszínforma változását túlélte a név, nem veszett el nyomtalanul. Részben, mert a változás hosszabb idő alatt zajlott le, másrészt, mert a lecsapolás a terület mezőgazdasági hasznosításának lehetőségét teremtette meg. Ma minden szempontból más a helyzet.

Ahol a változás hosszabb folyamatban zajlott, vagy ismerjük a név valamely alakváltozatát, ott még az összetett esetek megfigyeltése is egyszerűbb. A *Bikeri, Rizug, Szőritje* határnevekből mint nyelvjárási alakváltozatokból az összetétel valamelyik eleme fogódzó lehet, segíthet az eligazodásban (különösen, ha történeti adatok is rendelkezésre állnak). A vésztői *Bikeri*-nek több múlt századi *Bik-ér* adata van, a püspökladányi *Rizug rév* előtagjának a Sárrét több pontjáról ismerjük *ri ~ ri* alakváltozatát, a 'rétség' jelentésű *rit*-et is mindenütt zártabb magánhangzóval ejtik a környéken, igaz, csak ezekben az adatokban rövid *i*-vel. A *Szőritje* utótagjáról ezt írja Bertalan Ágnes: „Mert réti ez, ahol töröm a havat, a Szőritje, aminek nevét nem tudom kinyomozni... Csak azt tudom, hogy réti volt már a nagyanyám idejében is.” (Az őz halála. Békés Megyei Népművelési és Művelődési Bizottság, 1980. december 7.). Ahol tehát megmaradt a név vagy a név egyik eleme, ott helyismerettel, történeti adatokkal sok minden értelmezhető, magyarázható. Az elvesztett név helyén nincs kiindulás, a névanyag mentése ezért nem odázható el.

A fenti néhány adattal azt akartam felvillantani csupán, hogy a természeti változásoknak a környezetvédelmi, jogi kérdések mellett népeleti vonatkozásai is vannak. Az elmúlt évtizedekbeni társadalmi átrétegződéssel a népelet hagyományai mindenütt megkoptak, kár lenne, ha a tájhoz nőtt földrajzi neveket a Duna elterelése, az autópályák építése és más, a mai embernek fontos infrastruktúra építése maga alá temetné. Egy táj múltja a nép múltja, amely ma még részeiben megmenthető, ha nem késlekedünk.

Zilahy Lajos

Nem szükséges „kommentározni”!

Igeképzés publicisztikai szövegekben

A címben szereplő igealak a minap hangzott el a rádióban a következő mondatban: „A gyerekek *kommentározni* fogják a bábelőadást.” (Rádió Eger, 1994. november 18.)

A szóalkotási módok között mai nyelvünkben a szóösszetétel mellett gyakori és kedvelt mód a szóképzés. A képzők funkciója sokféle: megváltoztathatja az alapszó jelentését, szófaját, új szótározható egységet hozhat létre. Stilisztikai szerepe is sokrétű: alkalmas az árnyalatnyi jelentéskülönbségek kifejezésére, tömörítésre stb. Így egyszerre válhat a nyelvi gazdagság kifejezőeszközzé és szokatlan, merész asszociációk elindítójává a közlő szándékainak, a közlemény stílusának megfelelően. Ez utóbbira hadd idézzem példaként Ady Endre egyéni szóalkotását: „*Temeszteni* is tudsz és tudsz támasztani.” (Levél-féle Móríz Zsigmondhoz). Az ellentét kifejezésére alkotta a költő a *támaszt* ige analógiájára a *temeszt* igét, mely az értelmező szótárakban nem található meg. Egyszeri, egyéni szóalkotás, rendkívül kifejező és szokatlan. Míg azonban Ady igéje szokatlanságával művészi hatást kelt, a rádióban elhangzott „*egyéni*” szóalak hibás. Van nyelvünkben *kommentál* ige, *kommentároz* viszont nincs. A Magyar értelmező kéziszótár tanúsága szerint a *kommentál* ige latin eredetű. Jelentései: 1. *Saját[nyelvi]* (Hírt, eseményt) magyaráz, értelmez; 2. *Tud[ományos]* (irodalmi művet) jegyzetekkel ellát.

Egyszerre kétféle hibát is elkövetett a szóalkotó: 1. a *kommentár* származékszót vette alapul a szóképzéshez ennek alap-

szava, a *komment-* tő helyett. 2. Az így alapul vett tőhöz az *-l* igeképző változatának, az *-ál* képzőnek a szinonimáját, az előhangzós *-z* képzőt kapcsolta. Szinonim származékszó helyett azonban helytelen alakot kapott eredményül. Van egyébként számtalan helyes példa is az említett két képző szinonimitására, pl. *síél/sízlik, zongorál/zongorázik*.

S végül álljon itt még egy példa az igeképzésre a saját nyelvemről: „...most lenne jó tudni, hogy kikkel is *légióskodott*, esetleg *rabolgatott* és *gyilkolászgatott* Magda Marinko.” (Vasárnapi Hírek, 1994. július 24.) A *légióskodik* ige a *tanítóskodik* és más igék analógiájára képzett ige, a *légió* főnév szabályos *-skodik* képzős származéka. A *rabolgat* gyakorító képzős igével együtt beleillik ironikus stílusárnyalatú szöveggörnyezetébe, melyből kiemeltem. A *gyilkolászgat* azonban már fölösleges képzőhalmozást tartalmazó példa. Általános szabály nyelvünkben, hogy azonos funkciójú képzőből egy szótőhöz egyszerre csak egy járul. Lehetne *gyilkolászlik* és *gyilkolgat* mint szinonim gyakorító képzős alakok, de a képzők halmozását itt nem indokolja még stilisztikai megfontolás sem.

A fenti példák is mutatják, mennyire körültekintően kell elnünk a szóalkotási módokkal mondanivalónk pontos, árnyalt kifejezése érdekében.

N. Lőrincz Julianna

„Pofára esett” stílus

A stílus maga az ember (Le style c'est l'homme même) – avagy: szólalj meg, megmondom, ki vagy.

A minap véletlenül a rádióban hallottam újra ezt a találó mondást. Régen ismerjük, sokszor találkoztunk már vele hol szó szerint, hol virágnyelven megfogalmazva. Nagyon költői formában jelenik meg Illyés Gyulának Új nép a paron című versében:

Fürdőruhában szép lépésű nő –
Jó alakja az eleganciája.
Hogy ideillik! Mily „előkelő”!
S mi mindent mond el, ahogy kisiára
pillantva elkiáltja:
„Hun mész te, Fercsi! Vigyázz, beeső!”

Úgy látszik, manapság még a tollforgatók között is vannak, akik meglepedeznek a stílus áruló szerepéről.

Mert vajon kit jellemez az a részlet, amelyet az Új Du-nántúli Napló egyik számában találtam? A Szélahamos külföldi üzletemberek kilincselése című írás egy megnevezett vállalat megnevezett igazgatójával készült interjút közöl többek között az alábbi szöveggel: „Ön, jól tudom, minden külföldre, aki megfordul az irodájában, gyanakszik. Volt már netán egy-két pofára esése?” (Kiemelés tőlem.) – És a „pazar irodában” ülő igazgató még válaszol is: „Hogyne. Például...” Elakadt a lélegzetem, amikor olvastam. Hogy lehet egy újságíró ilyen szemtelenül udvariatlan (stílusosan: „pofátlan”)? Persze, ha intelligens embernek ilyen kérdést tesznek fel, az ezt becsületsértésnek tekinti, és kikéri magának. Nem beszélve arról, hogy tőlünk nyugatra, azaz „Európában” egy ilyen stílusú interjú legfeljebb egy bulvárlapban jelenhetett volna meg.

Sokat írunk, beszélünk nyelvi kultúráról, nyelvi környezetszennyezésről, viselkedési normákról stb. Jó lenne, ha az írott sajtó nem negatív példákat adna a nyelvi magatartásra!

Gelencsér Gézáné

Egy dolog...

Időről időre megjelennek a társalgásban olyan szófordulatok, amelyek mintegy kész elemként ékelődnek bele a beszédbe. Ezek az úgynevezett nyelvi panelek. Túlzott elterjedésük egysíkúvá, színtelenné teheti az emberek közötti kommunikációt. A divathullám tehát nemcsak az öltözködésben vagy a zenében ismert fogalom. Létezik nyelvi divat is, amely frázisokkal fertőzheti meg a köznyelvet. A nyelvi panelek élettartama változó, de akár rövid, akár hosszú életűek, azt elmondhatjuk róluk, hogy akkor igazán károsak, ha kifejezőerejüket veszítik, vagy valamilyen hibás beidegződéssel párosulnak.

Gyakran halljuk mostanság a legkülönbözőbb helyzetekben, hogy ez vagy az a kijelentés *egy dolog*. A *dolog* szó jelentésköre meglehetősen tág és általános. Lehet a *dolog* cselekedet, történet, akár fogalom is, éppen ezért nem mondunk vele túlságosan sokat. A választékoság és a pontosság érdekében elkerülhető és szerintem el is kerülendő minden olyan környezetben, ahol kifejezőbb szóval helyettesíthetjük (*érzés, esemény, ügy* stb.). Különösen taszító az említett *egy dolog* szókapcsolat az újabban tapasztalható hangsúlyelcsúszás miatt. Mint tudjuk, az *egy* lehet határozott számnév, de határozatlan névelő is. Az utóbbi esetben értelemszerűen a következő szó – itt a *dolog*, illetve annak első szótagja – lesz hangsúlyos. Ilyen formában van terjedőben a szerkezet, pedig belátható, hogy ezáltal értelmét veszti. Hiszen éppen az a lényeg, hogy korábban kizárólag *egy* (számnév!) oldalról került szóba az a bizonyos dolog, de létezik más szempont, körülmény is, amelynek ismeretében megváltozhat, módosulhat vagy éppen megerősödhet az adott kijelentés.

Gondolkozzunk el azon, mit mondunk! A nyelvi divat nem nyomhatja el szavaink értelmét. Mindezek után csak remélni lehet, hogy nem kell később visszatérni erre a *dolog*-ra...

Nemesi Attila László

* Mivel bizonyos fokig nyelvi megítéléséhez is hozzátartozik, érdemes megjegyezni, hogy alighanem az *egy dolog* ... *más dolog* mondatfelépítés csökevényes formájaként terjedt el nálunk az *egy dolog*, az eredetibb, teljes formula pedig orosz nyelvi hatást tükröz. Az oroszban természetes egy ilyen mondat: *Одно знати буки а другоје gyro csitatj*, azaz *egy dolog ismerni a betűket, és más dolog olvasni*. Magyarul azonban e helyett is szebb, hagyományosabb ez a forma: *más csupán ismerni a betűket, és más maga az olvasás*.

A szerk.

A franglais példája

1994 márciusában a Magyar Nemzet két ízben is hírt adott arról, hogy a franciák magas szinten szigorúan felléptek az angol szavak beáramlása, illetve a francia–angol keveréknelv, a *franglais* ellen. A „Szóimporttilalom” c. cikk szerint a francia kormány törvénytervezete kimondja, hogy közleményekben és reklámokban tilos idegen szavakat használni, ha van francia megfelelőjük. A szabály ellen vétők – idézem – „akár félévi börtönnel is büntethetők lesznek”. (1994. márc. 1. 16.) A tervezet sorsáról természetesen majd a nemzetgyűlés dönt. A három héttel későbbi cikk meg arról számol be, hogy Balladur kormányfő rendeletére létrehozták „a francia nyelv legfelső tanácsát”, amelynek az lesz a feladata, hogy előmozdítsa a francia szabotsabb használatát a tudományos és a politikai életben, valamint a sajtóban, továbbá, hogy küzdjön az említett *franglais* ellen. A cikk írója megjegyzi, hogy 19 évvel ezelőtt is hoztak a franciák hasonló törvényt, mégsem sikerült megfékezni az angol nyelvi importot. Magam is hallottam például, hogy a most megnyílt csatornaalagúti vasutat szintén inkább *shuttle*-nak, sőt francia névelővel *le shuttle*-nak nevezik a franciák, semmint a saját nyelvi *navette* szóval.

Mit mondhat mindez a mi számunkra? Tény, hogy a hetvenes évektől és még nagyobb mértékben az utóbbi négy évben nálunk is elharapózott az idegen – köztük újabb és újabb angol – szavak és kifejezések használata. Erről könnyen meggyőződhetünk, ha szemügyre vesszük az üzletek feliratait, a reklámokat vagy pél-

dául a kft.-k és az ifjúsági zenekarok nevét. De elég egy-egy újságcikkbe is belepillantani. A Magyar Nemzet egyik, április 29-i, két hosszú hasábos politikai jellegű írásában pl. ilyen, kevésbé elterjedt idegen szavakkal és kifejezésekkel találkoztam: *impozáns, kampányuk fő traverze, image, pókerarcú, pozíció, nimbusz, explicite, friziderszocializmus, reprezentatív, Gallup-felvétel* (kiejtése a Magyar Tamás szerkesztette szótár szerint: *gelap*), *triviális, releváns, pártpreferencia, intenzitás, provokál, kampánystratégia, ambivalens, globális, szelektív, polarizáció, di-menzió, pozitúra, kontúrok, dilemma*. Ezek egy részét én megértettem, más részét különböző szótárakban megnéztem, akadt azonban néhány, amelynek a jelentése számomra is megmaradt a „sejtés” szintjén. (Pl. *kampányuk fő traverze, pókerarcú*.) És hogy érti meg az efféle szövegeket az egyszerűbb ember, aki nem ismer idegen nyelveket, és szótárakban sem tud utánanézni az egyes nyelvi elemeknek? A választ olvasóimra bízom.

Egyébként mi okoz nehézséget egyáltalán az idegen szavakkal kapcsolatban? Röviden: elsősorban az, hogy az olvasó vagy hallgató nem tudja mihez kötni őket (idegen eredetű szakszóval: ezek nem motiváltak). Továbbá bizonytalan a jelentésük, ezenkívül igen gyakran – az angol szavak esetében csaknem mindig – a kiejtésük és a helyesírásuk is.

Nálunk szintén indokolt tehát az idegen szavak beáramlása ellen való küzdelem.

Szathmári István

Komputer és képernyő

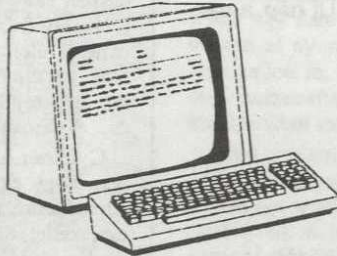
Mostanában sokat derülök újságolvasás közben. Mostanában gyakran bosszankodom újságolvasáskor. Nem azon, amit olvasok, hanem hogy amit olvasok, hogyan van elválasztva.

Kezdő koromban arra tanítottak, hogy az elválasztásnak is vannak írott és íratlan szabályai. Az előbbieket joggal tételezhetem föl közismertnek, már amennyire a helyesírás törvényei ismeretesnek mondhatók; mindenesetre tanítják őket. Az utóbbiak, az íratlanok, jobbra a jóízléssel kapcsolódnak össze, meg bizonyos nyomdai szokásokkal. Újabb viszont inkább a komputerekkel. Hiszen az újságok nagy részét komputerek közbenjöttével szedik.

Már ennek a szónak az alakja és a kiejtése is vitatható. Lehet, szakszövegben talán szükséges is *computer*-nek írni,* kiejtéskor beleilleszteni a *j* hangot; a közönséges beszédben talán magyarosabban mondanánk. Ki-ki ízlése és tudása szerint. Ez a magyarul, magyarosan nehezen kiejthető valami mindenesetre az újságok nagy részének előállításában részes. Ennek megfelelően a betáplált helyesírási szabályokat alkalmazza, így az elválasztáskor is. Olykor fordulhat elő, hogy két kettős mássalhangzó egyikét csak félig viszi át a gép a következő sorba, vagy csak a felét hagyja meg a félbevágáskor. Mint ahogyan a minap a képernyőről – ráadásul egy magasabb iskolát végzett értelmiségi ajkáról! – az autó külső burkát jelentő idegen szóban a kettős sz betűből az első csak félig ejtve hallottam, s így lett a *karosszériá-ból karos széria*. Ennek ugyan semmi értelme nincs, de magyarosabb(nak vélhető). Pedig az eredeti minden más nyelven is kettősen hangzik, németül például *Karosserie*, s a francia eredeti *carrosserie*. Efféle hiba írásban is gyakori, így lesz – mondjuk – a *meggyesrétes*-ből a sor szélén *meg-gyesrétes*, a *visszás-ból vis-szás*, a *bosszús-ból bosszús*.

Régi igazság, hogy a közszereplőknek illik szépen beszélniük. Mostanában sokan lépnek nyilvánosság elé, többen, mint valaha, s ezek gyakran a képernyő révén is sokakhoz szólnak. Talán utánozzák is őket: ezzel

a felelősségük megnő, ámbar ők ennek mintha nem lennének tudatában. Összevissza beszélnek, néha a szó eredeti értelmében, máskor „csak” nyelvtanilag, például alanyt állítmánnal nem egyeztetve. (Rejtélyes is e kettő viszonya...) Nagy a baj a hangsúlyokkal is; néha a súlytalanságot rejtik hangoskodás mögé.

A komputeres szedés azonban nemcsak elválasztási hibákért viselhet felelősséget. Adódhat baj már abból is, hogy az újság-sor általában a fele az írókép egy-egy sorának; ilyenkor persze elválasztási hibákra is lehet számítani. A legtöbb szerkesztőség megfelelő javító programokat is használ. De gyakori az a hiba, hogy a javító program „magyarosan” javít, az idegen szavak elválasztása azonban más logikát igényelne. „Magyarul” helyes, mégsem szép, nem jó ez az elválasztás: *demok-ratikus*. Számomra

nem világos, miért ütközünk bele ilyen szövegekbe: „... úr megkívánta, sőt elvarta...”, „napjainkig”, „annyi főkészülésre sem”, „kerestében” (*keretében* helyett), „érzékeltette értetlenségét” (*érzéketlenségét* helyett), „tanácsa-dó” (szébb így: *tanács-adó*), „Utazás az éjszkába” (*éjszakába*), „ijfu” (*ifjú...*). Talán az elválasztás gondja is részes abban, hogy egy újság így írja: „*tran-szendenciája*” (helyesen: *transz-cendenciája*).

Hihetnénk, hogy a gépbe diktálás csökkenésével – mert az újságírók a saját komputerekbe írnak és ezt adják le – kevesbedik a téves hangsúlyozás okozta szórendi hiba. Ez hiú remény, és azt bizonyítja, hogy az ok mélyebben keresendő (vagy: mélyebben keresendő az ok). Természetesen világos, hogy kiről van szó, egy pillanatig mégis meghökkent a szöveg: „A kommentátor szerint élete egyébként is arra predestinálta X.Y.-t”, mert szó szerint ez a kommentátor életére utalna. A jobb szórend itt is világosabbá tehetné a dolgot: „Élete – a kommentátor szerint – egyébként is arra predestinálta...”

Ezek apró hibák, meg is szoktuk őket, így – általában – mindig tudjuk, mire gondol a szerző. Am régi igazság, hogy az olvasót egy pillanatig sem szabad kétségben hagyni. Tiszta gondolatot tisztán kell kifejeznünk.

Ha csakugyan tiszta a gondolat.

Zay László

* Nem szükséges! (A szerk.)

Nem azt jelenti! (Vagy mégis?)

Jó lenne, ha ezt a kis írást hivatásos tolforgatók és nyilvánosan megszólalók – riporterek, közéleti emberek – is olvasnák, mert egyes szavak nem eredeti értelmű használata ötlőlük indul ki és terjed el. A címben levő zárójeles rész mégis kétkedésemet jelzi, minthogy a nyelvfejlődés jól ismeri a jelentésváltozás jelenségét. Megesik, hogy előbb egy-egy szó jelentéstartalma bővül, új elemekkel gazdagodik, majd fokozatosan a régit ki is szorítja az új. Sőt olyasmik is előfordul – erre a nyelv-művelők gyakran az *ural* „pályafutását” hozzák példának –, hogy valamely szó értelme önmaga ellentétébe csap át. (Az *ural*-ból, amely azt jelentette: „urának tekint”, így lett „uralkodik vmin”.)

Az alább olvasható példák nagyon különönműek. Csak azért említem egyútt őket, mert kivetkőznek – vagy már ki is vetkőztek? – valójukból. Még ennyit előjáróban: nemigen akad köztük vadonatúj fölfedezés, de talán mégsem árt újra szót tenni őket. Itt van az *egyhangúan* határozó elhangzása, kinyomtatása olyankor is, amikor *egyhangúlag* volna a helyes. Minden mértékadó nyelvkönyvünk – értelmező szótárak, a Nyelv-művelők kézikönyve – egyértelműen eligazít. Az *egyhangúan* az ép nyelvérzékű magyarnak az unalmat, a – bocsássák meg az idegenből vett szót – monotonitást juttatja eszébe. Holott a legtöbb esetben olyankor bukkan elő, amikor értelme: „egyetértően”. Mégiscsak más, ha az Országgyűlés *egyhangúan* – felrémlik a kép: a honatyák és –anyák ásitása közepette – fogad el egy javaslatot, vagy pedig úgy és azért, mert előzőleg addig vitatták, amíg minden elválasztó elemet kiiktattak belőle. Tehát: *egyetértéssel* iktatták törvénybe. Micsoda különbség!

Nemigen fogan meg a nyelv-művelők abbéli figyelmeztetése sem, amely az *eredő* szó téves használatát teszi szövé. Mégpedig az *eredet* helyett. Itt is, akár csak az *egyhangúan*–*egyhangúlag* esetében, a hangzásbeli hasonlóság is közrejátszhat az elvételben, de attól a tévedés még tévedés marad. Annira, hogy a szónak épp ellenkező az értelme. Az *eredet* ugyanis valamely jelenségnek, tünetnek az *előzménye*, míg az *eredő* a *következménye*; az előbbi tehát ok, emez meg okozat. Vagyis a hibás használat ez esetben kifordítja, ellenkező értelművé teszi a mondanivalót. Nem holmi stílári finomság csupán, hanem értelmetlenség.

Úgyszintén fejszólva halljuk, amikor a rádióriporter azt kérdi a megkérdezett személytől: „Tehát úgy gondolja, hogy ez még *idejekorán* volt?” Ez ugyan jelenthetné azt, hogy *idő előtt* vagy *éppen jókor*, a *kellő időben*, de a szövegkörnyezet-

ből kitetszik, hogy a kérdező szerint a szóban forgó intézkedés még kidolgozatlan, túlságosan korai, s ez hibaforrás. Ez látszólag nem túl nagy jelentésbeli különbség, ám mégis: valami a jó minősítés helyett rosszat kap. Ilyesmire is vigyázni illik a nyilvánosan megszólalónak.

Még két megjegyzés ebbe a jegyzetbe kívánczok; közös nevezőjük, hogy nem magyar szavakat érintenek. Az egyik: a már sokszor említett *alternatíva*. Ez olyan eset, amikor *két lehetőség* között lehet választani, és jelentheti az egyiket is. De semmi esetre sem azonos értelmű a *változat* – a latinból jött *variáns* – szóval. Ha tehát valaki arról beszél, hogy *két alternatíva* van, ez *négy lehetőség* jelent, de nem olyant, amelyben bármelyiket lehet választani, hanem egy-egy párból valamely egyedet. Ez bizony nagy különbség a *változat*-hoz képest. (Csak zárójelben jegyzem meg: úgy érzem, erre vonatkozik leginkább a bevezetőben tett utalásom a jelentésváltozásra.)

Végül, bár egészen más természetű, nem állom meg, hogy ne írjak egy bántó hibáról. Vajon mit éreznénk mi magyarok – helyesebben: mennyire éreznénk, okkal, sértve magunkat –, ha azt hallanánk, olvasnánk tudatlan külföldiektől, hogy „a szláv népek, úgymint a csehek, a szerbek, a magyarok, a szlovákok...”? Ugye, fölháborodnánk? Nos, ugyanilyen meggondolatlanságra vall, amikor azt mondják – mostanában nemegyszer, az Európai Unióhoz való csatlakozás idején –, hogy „a skandináv államok, vagyis Svédország, Dánia, Finnország...” No, itt álljunk meg! A finnek mint *skandinávok*? Nem tudja bármelyik magyar újságíró, hogy a finnek finnugorok? A skandinávok a svédok, a dánok, a norvégok, az izlandiak, de hogy a finnek? Miből eredhet a durva tévedés? Egy földrajzi – de nem néprajzi – fogalomból, a Skandináv-félszigetből, egyáltalán Skandináviából. De attól még, hogy mi magyarok, mint szokták volt mondani, szláv népek tengerében élünk, nem vagyunk szlávok, éppúgy nem skandinávok északi testvéreink, a finnek, az észtek, a lívek, a lappok. Ha az előbb, zárójelben, már-már bele nyugodni látszottam az *alternatíva* jelentésének változásába, abba semmiképp sem nyugodhatunk bele, hogy a finneket megfosszák *finnugor* mivoltuktól – ilyen slampos fogalmazás senkinek sem nézhető el, bocsátható meg.

Noha a jelentésváltozás egyik ága a nyelvfejlődésnek, ne tekintjük fejlődésnek azt, ami romlás, értelemvesztés. A veszteség sosem nyereség. Örizzük hát értékeinket, szavaink értelmét!

Szántó Jenő

Ember, ember, megint csak ember

Egyszer már szoltam az *ember* szónak a saját nyelvben tapasztalható túlbujánzásáról (ÉdAny., 1993/1.).

Balogh Lajosnak a Kárpátaljáról küldött írása (Ember, személy, személyiség, 1993/2.) tovább fűzte gondolataimat, és megemlíttette azt is, hogy ő számtalanszor megakadt már a kárpátaljai lapokban felbukkanó *szubjektum*, illetve *tényező* szavakon, amiket *ember* (illetve az *ember* szinonimái) helyett használnak.

Az említett esetben az idegen (ukrán) nyelv hatása nyilvánvaló. Gyanakodhatunk-e vajon ilyesmire az *ember* szó hazai túltengése esetében? Az utóbbi évtizedekben, ha idegen hatás érte nyelvünket, akkor az szinte kizárólag az angoltól eredt. Angol példa nyomán szorít ki vajon az *ember* több tucatnyi, sokkal jobb, rokon értelmű szót? Angol hatásra kerül oda az *ember*, ahol semmi keresnivalója?

A kérdésre vitathatatlanul érvényes választ adni, kétségbevonhatatlan bizonyítékokat felsorakoztatni nehéz, talán lehetetlen. Érdemes viszont meggondolni a következőket.

Az angol, nem lévén ragasztékoló nyelv, igen sok (tevékenység vagy foglalkozás tárgya) + (ember) típusú kifejezést használ. A zöldségkereskedőt (*greengrocer*) például Amerikában úgy mondják, hogy: *vegetable man*, azaz: *főzelékes ember*, illetve szó szerint: *főzelékesember*. A jeges: *ice man*. A jégember – megfelelő szövegkörnyezetben – előfordulhat (l. *vasember*, *acélember* stb.), de hát ez nem arra a férfiúra utal, aki régebben még látható volt a pesti utcán, s vállára dobott zsákjára fektetett jégtömbjét *jeegees!* kiáltásokkal árulta. A nagy sikerű színdarabot: *The Ice Man Cometh*, jó stílus-

érzékkel így magyarázták: *Eljő a jeges*. Aggódok, hogy ma sokan az „el fog jönni a jeges ember” változatot javasolnák.

Tévedés ne essék, a magyar mindig is imerte a *szenesember*, *tejesember* alakokat. Ismerte, de csak módjával használta. Sokkal több volt az *utcaseprő*, a *jeges*, a *kocsis* forma. *Kocsisember*-t épeszű magyar ember nem mondott volna, és ma sem mond. Gyanítható, hogy a *tejesember* is a *tejesasszony*-tól való megkülönböztetést szolgálta.

Közismert sajátosága az angol nyelvnek, hogy a *you* névmás egyes és többes számban egyaránt megállja helyét. Ez a körülmény az angolul beszélőnek bizony sok nehézséget okozhat. (Tapasztalatom szerint a hazai nyelvtanítás alig ismeri e nehézség megoldásának módját, talán azért, mert ez – a dolog természeténél fogva – inkább a beszélt nyelvben fordul elő, az írottban alig.) Az *ön*, illetve *önök* alak megkülönböztetetlenlenségének nehézségén az angol így teszi túl magát: *you people*. A többes számot tehát a névmás után tett *emberek* szó jelzi.

A mindent elszűrítő „emberekezést” valószínűleg az újságírók felelősek. Azt nem tudhatom, hogy melyikük mily mértékben olvas angol lapokat, hallgat angol híreket vagy él an-

gol nyelvi környezetben. Az általam felvetett angol nyelvi hatás így csak feltevés.

Végül, annak szemléltetésére, hogy az előző írásom óta eltelt egy év alatt a helyzet csak romlott, álljon itt néhány példa: „...a mentőknek 24 esetben kellett ellátniuk olyan *embereket*...” Recte: ... a mentőknek 24 esetben kellett olyanokat ellátniuk, akik... „X-nek nem kell több (gyenge) *ember*...” A szövegkörnyezetből kiderül, hogy: X-nek eleve van a pipogya munkatársakból, azaz: X-nek nincs szüksége gyengekező szerkesztőre. „... az amerikai folyóirat *emberei*.” Helyesen: az amerikai folyóirat munkatársai, illetve: az amerikai folyóirat riporterei. „Bontó *emberek*” = a bontásra kirendelt munkások. „A kórház ennyi *embert* nem tud ellátni” helyett: a kórház ennyi beteget nem tud ellátni.

Ez már nem stílus kérdése, ez rendkívül durva szakmai hiba. A kórházban kizárólag csak *páciens*-sel és *beteg*-gel foglalkoznak. Egyébként a latin *patiens* szó is azt jelenti, hogy *elűrő*, *elszenvedő*, tehát valóban szinonimája a *beteg*-nek. „Beteg” így az a *páciens* is, akiről – hála Istennek – kivüláglik, hogy makkegészséges. Ha így megy tovább, megérhetjük, hogy egy újságíró majd azt írja: a *beteg* életveszélyben volt, de szerencsére időben egy *ember* kezébe került stb. (Értsd: orvos kezébe került.)

Példának ennyi talán elég is. Bízunk benne, hogy az újságok, valamint a kép- és hangszóró intézmények *emberei* (riporterei) *megembelelik* magukat, és a továbbiakban nem követnek el ilyen *embertelenségeket* a magyar nyelv ellen. Ha így tesznek, rászolgálhatnak az *emberséges ember* névre.

Makra Zsigmond

Alany-e vagy állítmány?

Anélkül, hogy túlságosan bonyolult nyelvészeti fejtegetésekbe bocsátkoznék, mégis meg kell valamit említenem. Az olyan mondatban, mint „Magyarország fővárosa Budapest”, lehet a *fővárosa* szót alanynak tekintenem, s akkor a *Budapest* az állítmány; de szemlélhetem fordítva is: alany a *Budapest*, és állítmány a *fővárosa*.

Talán már ki is derült: ennek oka elsősorban az, hogy nincs a mondatban igei állítmány; mindkét – joggal – számtalanszor jöhető alany avagy állítmány egyformán (s kötelezően!) „alanyeset”-ben áll. A nyelvészek ezt a fajta viszonyt azonosítónak (predikatívnak) mondják. Az ilyen közlés olvastakor nem időzünk el grammatizálni, elemezni, nem állunk meg szíszszene, hanem továbbmegyünk. Nem okoz ui. problémát: nem kétértelmű, legfeljebb kétféle szemlélhetőség, amit olvasunk. Nem kapjuk föl a fejünket akkor sem, ha a kifejezetten szándékolt névszó állítmány kiegészül egy létigei ragozott alakkal: igei-névszóiá, azaz összetett állítmánnyá.

Ugyanezen témakörbe sorolhatóan azonban olykor mégis megállítottak – nem is olyan régen – talányos, furcsa, sőt bosszantóan „értelmes” mondatok. Vajon az ilyenek is azonosító alany-állítmányiak? Vagy ha mégsem: hol lehet a csúsz(tat)ás? Lássuk hát a szemléltető adalékokat!

1. „Nyugdíjas az idej alalomdijas” – találtam egy vidéki lap tarka hírei közt. Ezt meg egy egyházi hetilapból másolom ide: „Szerzetes lett az UNDA (= a Nemzetközi Katolikus Rádiós és Televíziós Szervezet) új főnöke.” Ha jól értelmezem: az alalomdijas (= alany!) nyugdíjaztatta magát; illetve: mielőtt az illető nő magas pozícióba került, hiszen az új ezt sugallja, máris elment apácának. A híradások végigolvasása azonban meggyőz bennünket: korántsem erről van szó! Becsapott – mégpedig alaposan – a névszó állítmányának meg az összetett állítmány névszó részének vélt szó! A sorok közt olvasva világosan ki-

derül, hogyan is kell helyesen értelmezni a történeteket. „Egy hetvenhat esztendő brit nyugdíjas nyerte el a brit kiskocsmák idej alalomdiját.” És: „... a ... Szervezet prágai általános tisztújító kongresszusán egy amerikai szerzetesnő, Angela Ann Zukowskit választották az intézmény új elnökévé.” Ismétlem: nem nyelvtudományi értekezést írok, hanem nyelvhelyességgel közelítem meg a dolgot. Következzék hát máris a javítás – mindkét idézett közlésünket egy és ugyanazon szóval, mégpedig egy határozatlan névelővel kiegészítve. Ha ez ott szerepel, akkor egy másodpercnyi kétségünk sem lehet afelől, mi az alany, mi az állítmány: *Egy nyugdíjas az idej alalomdijas és: Egy szerzetesnő lett az UNDA új főnöke.*

2. Most egy könyvbéli adalék: „A kápolnába csak 30 személy fér, úgyhogy a kivételezettek papok, betegek és messze távolból jövő látogatók lesznek” (Henri Boulad – Moskovszky Éva ford.: Medjugorjei napló, 15.). A másik példa ismét napilapból való: „Vajon Kim Ir Szen halála után merre fordítja ... az ország kormányrúdját a ... pártvezér utóda, aki minden valószínűség szerint saját fia, az 52 éves Kim Dzsong Il?” Tulajdonképpen az 1. pontban látott jelenséggel találkozunk ezekben is. A különbség csupán az, hogy e kétértelmű közlésekben a határozott névelőt pótolva tudunk tüstént rendet teremteni. Tehát nem szenteltetik magukat pappá, nem betegednek meg s nem mennek el külföldre, hogy onnét visszajöjjenek ugyanoda; másfelől: nem is vádolható holtában a „vezér”, hogy netán balkézről jutott fíához, később adoptálva őt. Vagyis most már korrigálva: *a papok, a betegek és a ... látogatók lesznek a kivételezettek. És: merre fordítja az ország kormányrúdját utóda, aki ... a saját fia.*

Kétes esetekben merjünk tehát *névelőzni*! Anélkül egyetlen mondat sem lesz világos.

Holczer József

A feltételes mód stílusárnyalatairól

Nem vonom kétségbe, hogy bizonyos nyelvi eszközök, stílusfordulatok nyakra-főre való használata modoros. De kétkedem azt, hogy a zömmel élőszóbeli közlések bevezetőjében gyakori feltételes módú igealakok (szeretném, javasolnám, azzal kezdeném...) használata a közelmúlt „megálázkodó, gerinctelenséggel fertőzött, a felelősség elől... menekülő, képzetes udvariaskodásról árulkodó... töltelék kifejezéseinek” továbbélése lenne. (Zsigmond Győző: Ezúttal azt szeretném szöve tenni... – Édes Anyanyelvünk 1994. 4.). Már a mai magyar nyelv rendszere is kilenc jelentésárnyalatát sorolja fel a feltételes módnak (I, 486–487.), amit utóbb még kiegészít (II, 130–132.), szerepéről hosszasan szól a Nyelvművelő kézikönyv is (I, 626–628.). S talán éppen erre kellene (bocsánat: bizonyára éppen erre kell) a nyelvhasználatra tanításnak-nevelésnek a figyelmet fordítani, a feltételes módú igealaknak erre a sokárnyalátú szerepére, amelyet a különböző beszédhelyzetekben betölt, betölthet. Ezért a továbbiakban nem foglalkozom a legáltalánosabbakkal (feltételesség, óhaj, irrealitás stb.), inkább csak azok közül említenék példákat, amelyekre a Nyelvművelő kézikönyv így utal: „Más, finom jelentés- és stílusárnyalatok érzékeltetésére is alkalmas.”

A Zs. Gy. által kárhözvitt használat, a valamilyen közlés, kérdésselvetés bevezetőjében szereplő szeretném, kezdeném, javasolnám (melynek egyik változata a hadd + felszólító módú igealak vagy az engedjék meg, szabadjon és más fatikus, azaz kapcsolattartási célú szövegrészek) lehet ugyan redundáns elem, célja azonban, akár rejtetten is, a hallgató(ság) érdeklődésének, együttműködésének a megnyerése, mintegy annak az érzékeltetése, hogy csak az ő hozzájárulásával lehet eredményes a közlés. S ez nemcsak a közlemény bevezetőjében, hanem például tagolásában is érvényesül: Azzal indítanám előadásomat..., A továbbiakban még arról szólnék..., Az elmondottak lényegét az alábbiakban foglalnám össze... S persze udvariasabb is, mint az „azt akarom mondani..., Az a javaslatom..., Azzal kezdem, hogy ..., Még arról szöveg... (ha tetszik nektek, ha nem!).

Az udvariasság nyilvánul meg a Szeretnélek megkérni arra, hogy... bevezetésben is a Meg akarlak kérni vagy az egyszerű Megkérlek arra, hogy... formával szemben, nem is szólva a bevezető főmondat nélküli felszólításról.

A feltételes mód – mint fentebb is – enyhítheti az elmondottakat: Kérdéseinket ne értelmezd úgy, hogy nem hinnék neked (vö.: nem hiszünk); Csak ennyit akartam volna megjegyezni (vö.: csak ennyit akartam megjegyezni). Így lehet udvariasan felszólítani is: Megkérhetném, hogy adja át a helyét? (vö.: Megkérem, hogy..., sőt: Adja át a helyét!); Meg tudná mondani, hogy jutok el... (vö.: Mondja meg... vagy Hogy jutok el...). Indítvány is, kérdés is az Elkezdhetnék az ünnepélyt? S aligha ta-

gadható meg az ilyen kérdéssé „szelídített” parancs: Fölsegítenéd a kabátomat?; míg az Elhallgatnátok végre?! a felszólító módú állítmánynál jobban kifejezi a szülő ingerültségét, rosszallását.

Óhaj, felszólítás, szemrehányás és persze feltételesség is keveredik az ilyesféle mondatokban: Jobban is tanulhatnátok! (vö.: Tanuljatok jobban..., Jobban is tanulhattok); Nem szeretném, ha ez még egyszer előfordulna (vö.: Ne forduljon elő..., kijelentő mondatban értelmetlen a közlés).

Kérdő tagadó mondatban a feltételes módú állítmány határozottan állítvá és kijelentővé teszi a közlést: Ti nem birkóznátok meg ezzel? (vö.: Ti megbirkóztok, ill. meg tudtok birkózni ezzel!), vagy éppen fordítva a kérdő állító mondatból lesz tagadó felkiáltó, érzelmeket is kinyilvánító mondat: Ezt honnan tudhatnám?! Én mondtam volna ilyeneket?! (vö.: nem tudhatom, nem mondtam); olykor kettősen tagadó kijelentő mondat: Megtehetné ezt bárki is? (vö.: Ezt nem teheti meg senki).

A feltételes módú állítmánnyal nemcsak kifejezhetjük határozatlanságunkat: Ezt kellene tennem?, vagy kételkedésünket: Te mondtad volna ezt rólam?, hanem tovább erősíthetjük a főmondatban már érzékeltetett bizonytalanságunkat: Úgy látszik, mintha sikerült volna meggyőzőnm az olvasókat; Azt mondják, te is részt vennél a dologban; Van valaki köztetek, aki igazolna? (vö.: Úgy látszik, sikerült..., Azt mondják, részt vesz..., Van valaki, aki igazol...).

Ínkább óvatosságot, a partner döntésének a tiszteletben tartását érzékeltetik az ilyen mondatok: Én azt javasolnám mindannyiútoknak, hogy... (vö.: azt javaslom); Én a te helyedben elkerülném az összeütközést (vö.: kerüld el!). Épp ellenkezője a fentieknek az ilyen magabiztos kijelentés: Majd én elbánnék vele! Elődejeiséget, lehetőséget is kifejezhet a feltételes mód: Mielőtt megszólalnál, számolj húszig!; tagadó formában pedig kizárja a lehetőséget: Ha nem bíznék benned, nem mondtam volna el neked (vö.: Mert bízom benned, azért mondtam el neked).

A feltételes módú igealak az említett jelentésárnyalatait természetesen megfelelő beszédhelyzetben, dallammal és hangsúlyozással érvényesítheti, s nem függetlenül az ige jelentésétől. Hatásának erősítése gyakran kérdő mondatban és/vagy ható igeként szólal meg.

Sorolhatnánk még a példákat a feltételes mód árnyalt használatára (a mondatkezdő igealak nemcsak feltételt, lehetőséget, hanem – remélhetőleg – a többes szám első személyvel némi szerénységet is kifejez), de nem törekedtünk, nem is törekedhetünk a teljességre. Akkor pedig be is fejezhetnők ezt az írást.

Magassy László

Egy „békekötés” lehetősége

Az Édes Anyanyelvünk 1994. októberi számában Buvári Márta a nem szívesen látott idegen szavak között említi a projektet. („Nyelvi önvédelmet!”) Jó okkal. Hangzása varjaja nyelvi izlésünket, akár prozsekt-nek, akár prodzsekt-nek ejtik. Szemernyi purizmus sem kell, hogy azt mondjuk: legjobb lenne, ha nem használnák (egy-két sajátos összefüggést kivéve, amelyben éppen erős idegensége tartalmaz stílus vagy más üzenetet).

A természetes következtetés: keressünk magyar szót a helyére. A terv szavunk jelentkezik szolgálatra. Kétségtelen azonban, hogy a két szó jelentése nem egészen ugyanaz, a projekt, prodzsekt nem akármilyen tervet jelent, és némely esetben terv szavunk nem fejezné ki pontosan, amit az idegen szó jelez. Nem lenne teljesen megfelelő – vagy nem mindig megfelelő – a tervezet sem. A projektet nemzetközi kapcsolatok, összefüggések hozták divatba, és többé-kevésbé szakszónak tekinthetjük.

Eredete latin: *proiectum*. Úgy vélem, azzal szelídíthetnénk hozzá anyanyelvünkhöz, ha visszalatinosítanánk, és *proiectum* formában kötné velünk békét. A latin (és a rajta keresztül hozzánk vándorló görög) elemek rendszerint jobban összecsiszolódnak nem nyugati jellegzetességű hangrendszerünkkel és szerkezetünkkel, mint az újabb

nyugati jövevények. A nyugaton -ist végződésű használt főneveket, melléneveket például mi a görög-latin eredethez közelítjük: *egoista*, *idealista*, *realista*; a német *Germanist* a mi használatunkban *germanista*. Érdekességként írtam ki Eckhardt Sándor francia-magyar szótárából: *égoiste* = 'egoista, énkultusz művelő'. Akadna a (vissza)latinosításra más jellegű példa is.

A *proiectum* még két okból lenne jó. Helyesírása nem okozna sem gondot, sem vitát. A másik ok hangtani. A magyar hangzás jellegével nagyon ellenkezik a szó végi *kt* mássalhangzó-törődés. Ilyen talán nincs is honos és egyszerű magyar szóban. A szó belsejében elő-előfordul, de általában két morféma találkozásakor: összetett szóban az elő- és utótag határvonalán (raktár), toldalékolt szóban a tö és a toldalék érintkezési felületén (buktat). A szó végén azonban mintha illetlen vendég lenne. A latin -um végződés ezt a kellemetlen hangjelenséget megszünteti.

A *proiect/prodzsekt*-et angol jövevénynek tekinthetjük, jóllehet szerinte a világon használják. Főként olyanok tetszését nyeri el, akik nem tudnak angolul.

Bán Ervin

Még egyszer az el kell menjek-ről

Nemrég Tolcsvai Nagy Gábor hozta újra szóba ezt a szerkezetet a rádió *Édes anyanyelvünk* műsorában. A szokásos módon olyan erdélyi regionalizmusként értékelte, amely nem tekinthető normatívnak (tehát helyesnek?) az anyaországi (vagy az egyetemes?) magyar köznyelvben. Az érveket és a szakvéleményeket is aszerint állította szembe egymással, hogy mi van az anyaországban, és mi Erdélyben, ahonnan ez a szerkezet ered. Utalásszerűen rám is hivatkozott, mint aki erdélyiként örvend az *el kell menjek* anyaországi terjedésének. Ő pedig anyaországiaként azon a véleményen volt, hogy ennek Erdélyben, ahol nyelvjárási szinten és a köznyelvben is általános, lehetnek regionális értékei, a közmagyarban viszont nincsenek. Maga pedig úgy voksolt, hogy soha nem használta, és nem is használná ezt a formát.

Ez a vélemény alig különbözik a nyelv művelés több mint száz éve hangoztatott álláspontjától. Talán csak annyiban, hogy elismeri a szerkezet magyarországi terjedését, de csak a kevésbé igényes nyelvhasználatban, és hogy olyan (szakmai) véleményre is hivatkozik, amely nem kárhoztatja egyértelműen.

Egyik vagy másik nyelvi jelenség használata, terjedése vagy visszaszorulása szempontjából annak nyilván nincs különösebb jelentősége, hogy bárki a nyelvészek közül így vagy úgy használja-e, sőt még az sem perdöntő, hogy mi róla a nyelv művelők véleménye. A nyelv ugyanis éli a maga, jórészt öntörvényű életét. Bevallhatom egyébként, hogy úgy két

évtizeddel ezelőtt magam is írtam e szerkezetéről, és én is a *(nekem) el kell mennem*-et ajánlottam az erdélyi beszélők figyelmébe. Most abban az összefüggésben említem az erdélyi formát Magyar Nyelvőr-beli dolgozatomban (1994. 2. sz. 138.), hogy a határon túli régiók és az anyaország között csökkent az elszigeteltség, a beszélők mozgásával együtt a nyelvi mozgás is megélénkült, a nyelv vérkeringése megindult, és akárcsak az anyaország nagy nyelvi tájai, a határon túliak is hatnak a közmagyarrá, amelynek – az én megítélésem szerint – egyetemesnek kell lennie. Nem külön anyaországinak és külön erdélyinek vagy külön felvidékiek.

A nyelv műveléssel pedig részint az a baj, hogy esetenként akár száz éven át is változatlanul ugyanúgy ítélt meg változó, mozgó nyelvi jelenségeket, részint pedig az, hogy néha mint-ha részrehajló volna aszerint, hogy egy terjedő nyelvi elem melyik régióból származik. Mert például nemigen olvastam, hallottam elmarasztaló véleményt a fiatalabb Pistától szerkezetéről, amely északkeleti táji elemként egyre inkább terjed a fiatalabb Pistánál rovására.

Magam tehát nem örvendek annak, illetőleg nem annak örvendek, hogy terjed az *el kell menjek* használata. Ez egyszerűen tény, amelyet tudomásul kell venni. Még annak sem örvendek, hogy mint Sándor Klárának a legutóbbi élőnyelvi konferencián ismertetett felmérései jelzik, az anyaországi beszélők egy része éppen ezt tartja választékosabbnak, jobbnak. Ha ez valóban így van, ez is csak tény. És biztosan

nem csupán annak tulajdonítható, hogy akik esetleg így vélekednek, közvetve ezzel is Erdély iránti rajongásukat fejeznék ki. Alaptalan volna népnemzeti konjunktúrát látni még némi nyelvi formák terjedésében is. Hiszen a nyelvhasználat csak ritkán és inkább csak írásban válik egészen tudatossá.

Ez egyszerűen a dolgok természetesrendje. Az, hogy egy nyelvi elemnek, egy nyelvi jelenségnek nem ott tűnik föl a helyi értéke, ahol megszokott, ahol közönséges, hanem ahol ritka, ahol kéri a környezetéből. Ezért van aztán, hogy Erdélyben az *el kell mennem* számít választékosabbnak. Magyarországon viszont ez csak mindennapi lehet. Ha valaki ettől eltérőt kíván használni, annak az *el kell menjek*-et kell elfogadnia. Amely tehát némelyek megítélése szerint helytelen, mások ízlése szerint pedig választékos. A nyelv művelők többsége a jelek szerint még mindig az előző véleményen van.

Abban viszont egyetérthetünk, hogy valamely nyelvi jelenség megítélésében az nem lehet érv sem mellette, sem ellene, hogy erdélyi-e vagy nem erdélyi, mint ahogy az sem, hogy magyarországi-e vagy sem. A kérdés tehát nem föltétlenül az, hogy egy nyelvi elem vagy szerkezet honnan ered, hanem sokkal inkább az, hogy hová jutott el a nyelvhasználatban, és milyen irányú a mai mozgása. Márpedig a nem Erdélyből, hanem Szegedről eredő, szakmailag megalapozott előrejelzések inkább az *el kell menjek*-nek kedveznek.

Péntek János

Ne így idézzük Petőfit!

Az *Édes Anyanyelvünkben* (1994/4.) tanulságos glosszát olvashatunk arról, hogy a legutóbbi március tizenötödikén a Múzeumkertben szép előadásban, de két szöveghibával hangzott el a *Nemzeti dal*. Sajnos, ilyen hibák még nagyobb mértékben fordulnak elő, amikor Petőfi prózai műveiből idéznek.

Nemrég egy pedagógiai folyóirat között stilisztikai elemző tanulmányt az *Úti levelek Kerényi Frigyeshez* egyik részletéről, s a gyanútlan szerző nem a hiteles Petőfi-szöveget közölte és elemezte tanulmányában, hanem ennek egy általános iskolai tankönyvből átvett, sok hibát rejtő változatát, melynek első sora így szólt: „Hortobágy, dicső rónaság, te vagy *Isten homloka*.”

Már itt gyanút fogtam: Petőfi ezt aligha írhatta névelő nélkül. Elővettem hát ellenőrzésül a *Petőfi Sándor összes művei* című szövegkritikai sorozat V. kötetét (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1956), és benne valóban névelővel olvashattam: „Hortobágy, dicső rónaság, te vagy *az isten homloka*.” (A költő itt köznévként használja az *isten* szót, ezért ennek a kis kezdőbetűjét kár volt nagyra változtatni!)

E mondat után a tanulmány szerzője – nyilván a tankönyvbéli szövegközlést követve – kihagyott a Petőfi-idézetből egy egész bekezdésnyi szövegrészt, a következőt:

„Megállok közepeden s körültekintek olly elragadtatással, millyet nem érez a schweizi az Alpeseken, millyet csak a beduin érez Arábia sivatagjaiban. Millyen szabadon lélekzem, mint tágul keblem!”

A tankönyv ezt a bekezdést talán a régies helyesírás (*olly, millyet, schweizi, lélekzem*) miatt mellőzte, de a kihagyás és ennek jelöletlenül hagyása – ne szépsűnk a dolgot! – bizony meghamisítása a klasszikus szépségű Petőfi-szövegnek. De folytatom ennek idézését a nemrég megjelent tanulmányból:

„Mennyivel hosszabb utat tesz itt a nap, mint máshol! *Megmérhetetlen* a láthatár. Olyan, mint egy kerek asztal, leborítva az ég világoskék üvegharangjával...”

Petőfi – a maga korában szokásos módon – a mainál egy szótaggal rövidebb formában írta: „Megmérhetlen a láthatár”. S itt nem pontot, hanem vesszőt tett, és egy *s* kötőszóval – mely a mai átirásból hiányzik – folytatta ezt a szép összetett mondatát: „*s* olyan, mint egy kerek asztal, leborítva az ég világoskék üvegharangjával...” Tehát nem *leborítva*, hanem *beborítva*!

Hasonló fajsúlyú hibázásokkal folytatódik a tankönyv nyomán a stilisztikai elemzés Petőfi-idézése. Még csak ennyit vizsgáljunk meg belőle:

„...bíbicek nyargalásznak búbos fejeikkel. A tó közepén nagyokat lép hosszú, piros lábaival a melankolikus gólya.”

Egy dűlföldnyire legel a gulya. Hosszú botjára támaszkodva áll mögötte a gulyás, és megemeli *előttük* kalapját.”

Ebből úgy tűnik, mintha a bíbicek és a gólya előtt emelne kalapot a gulyás. Pedig Petőfi saját szövegében nem *előttük*, hanem *előttünk* van írva, s ez azt jelenti, hogy az arra járó idegen, vagyis a Hortobágyon feltűnt vándor előtt emelte meg kalapját a pusztai pásztor. Azaz: Petőfi előtt! A költő erről igazában így írt (és nem két, hanem egyetlen – pontosvesszővel tagolt – mondatban):

„Egy dűlföldnyire legel a gulya; hosszú botjára támaszkodva áll mögötte a gulyás és megemeli *előttünk* kalapját...”

Az említett stilisztikai elemző tanulmány furcsa idézési módja két tanulságot sugall.

1. Klasszikus íróink, költőink szövegeit csak megbízható forrásból (jó szövegkiadásból) vegyük át elemzésre!

2. Az irodalmi tankönyvek ne ilyen – káros – szövegmódosításokkal próbálják közelebb hozni a tanulóifjúsághoz múltbéli nagyjainkat!

Pásztor Emil

V I S S Z H A N G

Remek rímek a sport világából

Vasas, anno 1994

Hírünk csak jelképes: égünk.
Múlté már a képességünk.

A söprögő

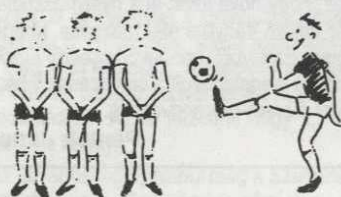
Csatárcseltől forr a vére: bekkal.
Olyan, mint egy pandúr vérebeikkel.

A kerékpárversenyző útgondejai

Jó út erre nem akad ám.
Ide jöhetne Mac Adam!

Szurkolás a sakkolimpián

Mattot, mattot! Rajta, Portisch!
Verjed el jól rajt' a port is!

Válogatás az ökölvívóknál

Jó Tóth, de nem jobb-e Gyenes?
Előnye a jobbegyenes.

Vitorlásverseny előtt

Hogyha nem lesz szeles hetünk,
a sikertől eleshetünk.

Versenyszabály

Győzelem az élvezetünk.
A reményünk él: vezetünk.

A gázsiról

A jusztól el együtt esünk,
ha kikap az együttesünk.

Versenyszabály

Ha a szintet nem érték el,
a bizottság nem értékeli.

Németh Emil

ANYANYELVÁPOLÓK

Anyanyelv és nemzettudat a XX. század végén

Pályázatunk eredményhirdetése

Az 1994. áprilisban a Honismereti Szövetség és az Anyanyelvápolók Szövetsége által meghirdetett közös pályázat célja az volt, hogy az érdeklődők valljanak arról, mit jelent számukra az anyanyelv és az általa közvetített kultúra birtoklása, milyen összefüggést és kölcsönhatást éreznek anyanyelvünk és népünk léte, történelme között.

A felhívásra 30 pályamű érkezett: 19 a felnőtt kategóriában, 11 az ifjúságban; hazai 18 szerző (F. – 11, I. – 7), határon túli 12 (F. – 8, I. – 4).

A felnőttek közül néhányan személyes vallomásukat írták le történelmi visszapillantással; mások a mai helyzetet elemezték saját értékelésükkel kiegészítve; megint mások haza és nyelv irodalmi műveken keresztül megnyilvánuló, kifejezésre jutó mozzanatait gyűjtötték össze, avagy nyelvi önéletrajzukkal ajándékoztak meg bennünket. Akadtak, akik a nemzettudat fogalmát fejtették ki idézetekkel alátámasztva; a határon kívüliek pedig a magyarságtudat fennmaradásának lehetőségeit latolgatták.

A fiatalok tudatában is elevenen él a két fogalom közötti összefüggés magyarságtudatot növelő ereje. Többen vallanak a szülőföld szerepéről irodalmi és történelmi ismereteik alapján, szólnak a család felelősségéről, egyéni hangvételű megnyilatkozás olvasható a hazáról, a hozzá való kötődésről, az anyanyelv és nemzettudat társadalmi, politikai összefüggéséről.

Díjat kaptak a felnőtt kategóriában:

I. díjat kapott a *Krisztinaváros* jeligéjű pályamunka, szerzője: Kemény Judit (Budapest).

II. díjat kapott a *Sziget* jeligéjű pályamunka, szerzője Rátkai Andrásné (Vác).

III. díjat kapott a *Szárnas szó* jeligéjű pályamunka, Gerendeli György (Dombegyháza).

Az ifjúsági kategóriában: az I. díjat nem adta ki a bírálóbizottság,

II. díjat kapott a *Szerelmes vagyok...* jeligéjű pályamunka, szerzője Petercsák Andrea (Szolnok),

III. díjat kapott a *Haza, nemzet...* jeligéjű pályamunka, szerzője Virág Adrienn (Ságújfalu).

Az Anyanyelvápolók Szövetségének különdíját kapta az *Édentől keletre* jeligéjű pályamunka, szerzője Juhász Ilona-Rozália (Erdély).

Az Erdélyi Szövetség különdíját kapta a *Templom és iskola* jeligéjű pályamunka, szerzője Domokos Piroska (Erdély).

A Magyar Művelődési Intézet különdíját kapta a *Széchenyi* jeligéjű pályamunka, szerzője Varnyu Ilona (Vajdaság).

További tizenhárom pályázó könyvjutalomban részesült.

G. R.

SZÖVETSÉGE

Tájékoztató az 1995. évi anyanyelvi táborok támogatásáról

Az Anyanyelvápolók Szövetségének az 1995. évi anyanyelvi táborok megrendezésére kiírt felhívására – minden korábbi érdeklődést messze felülmúlva – 44 pályázat érkezett. Noha ez a nagy érdeklődés egészében véve öröndes, az, sajnos, egyáltalán nem, hogy a kért összesen mintegy 4 millió Ft helyett az Anyanyelvápolók Szövetségének e célra fordítható kerete mindössze 360 000 Ft, azaz a kértnek kevesebb mint a tizede. Tudjuk, hogy ez a tény nem nyugtatja meg a nem támogatott pályázatok benyújtóit. Vigasztalunk csak annyit ajánlhatunk, hogy ne adják fel a reményt, mert válaszuk ismeretében még időben fel tudnak kutatni más pénzügyi forrásokat.

Ezek után következnek a Kuratórium döntése értelmében az eredmény! Ehhez előjáróban még annyit, hogy azokat a pályázatokat, sajnos, nem tudtuk figyelembe venni, amelyek szándékaik ellenére nem tekinthetők igazán anyanyelvi táboroknak. Szerény lehetőségeink birtokában azokat a pályázatokat sem tudtuk segíteni, amelyek e pályázat sikerétől várták a pénzügyi feltételek első és megnyugtató rendezését. Ugyanakkor előnyben részesítettük a már hagyományt teremtő országos hatáskörű táborok megrendezését, hisz a Szövetség támogatója volt korábban is e kezdeményezéseknek.

1995-ben tehát a Kazinczy Alapítvány 100 ezer forintjával együtt összesen 360 ezer forintot oszthatott ki a zsűri, valamint – a pályázók nagy számára való tekintettel – ezenkívül ajándékkönyvek odaítélésével is igyekezett segítséget nyújtani a táborok munkájához.

Támogatásban részesülnek a következők:

- 14. Kazinczy anyanyelvi tábor, Győr.
Időpontja: 1995. augusztus 21–27.
Résztevők: középiskolás magyar, erdélyi, szlovákiai, vajdasági fiatalok.
A támogatás összege: 60 ezer forint.
 - Beszélni nehéz! körvezetők országos anyanyelvi tábora, Nyíregyháza.
Időpontja: 1995. június 26–július 2.
Résztevők: A Beszélni nehéz! körök vezetői.
A támogatás összege: 60 ezer forint.
 - Az Anyanyelvápolók Szövetsége Ifjúsági szervezetének harmadik országos tábora, Csongrád.
Időpontja: 1995. augusztus 14–19.
Résztevők: itthon és határon túl alakult ifjúsági nyelvművelő közösségek képviselői.
A támogatás összege: 70 ezer forint.
 - Tanárok és középiskolai diákok anyanyelvi tábora, Fehérgyarmat.
Időpontja: 1995. július 3–7.
Résztevők: általános és középiskolai tanárok, valamint III. és IV. osztályos gimnazisták.
A hazai meghívottak mellett erdélyi és felvidéki táborozókra is számíthatnak.
A támogatás összege: 60 ezer forint.
 - Országos beszédművelő nyári tábor általános iskolai tanulóknak, Balatonboglár.
Időpontja: 1995. július első fele.
Résztevők: a Beszélni nehéz! körök képviselői.
A támogatás összege: 50 ezer forint.
 - A XIV. országos médiatábor középiskolásoknak a Diákújságírók Országos Egyesülete rendezésében, Mezőberény.
Időpontja: 1995. július 3–13.
Résztevők: diákújságok, diákrádiók munkatársai.
A támogatás összege: 20 ezer forint.
 - Hátrányos helyzetű általános iskolai gyermekek anyanyelvi tábora, Ibrány.
Időpontja: 1995. augusztus 1–11.
Résztevők: VII. osztályt végzett gyermekek Magyarországról, Kárpátaljáról, Erdélyből.
A támogatás összege: 20 ezer forint.
 - Anyanyelvi kommunikációs tábor, Balatonakali.
Időpontja: 1995. június 24–július 1.
Résztevők: 11–12 éves diákok.
A támogatás összege: 20 ezer forint.
- 5–5 ezer forint értékű könyvajándékot kapnak a következő pályázók:
- Torda, anyanyelvi tábor Erdélyben.
Vezetője: Keszeg Vilmos
 - Kazinczy anyanyelvi tábor a Görög Katolikus Általános Iskola rendezésében, Kishuta.
Vezetője: Oláh Istvánné
 - Anyanyelvápoló, hagyományörző tábor középiskolai tanulóknak, Rakaca.
Vezetője: Kristóf Lajosné
 - A salgótarjáni Kodály Zoltán Általános Iskola anyanyelvi tábora, Nyirjes.
Vezetője: Nagy Kovács Józsefné
 - A Balassi Bálint Könyvtár anyanyelvi tábora, Balassagyarmat.
Vezetője: Gyetvainé Szorcsik Angéla

Anyanyelvápolók Szövetsége

HÍREK

A Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottsága 1994. november 1-jén ülést tartott, s Horváth Tibornak, a műszaki tudományok doktorának előterjesztése alapján elkészítette a következő évekre szóló szaknyelvi programját.

A Magyar Nyelvtudományi Társaság 1994. december 14-én tartotta évi közgyűlését. Benkő Loránd akadémikus elnöki megnyitója után Kiss Jenő egyetemi tanár tartott előadást A regionális köznyelvvisés mint kutatási probléma címmel, s főtitkári beszámolójában ugyancsak ő adott tájékoztatást a Társaság elmúlt évi tevékenységéről. A további jelentések meghallgatása után következett a társasági emlékérmék és díjak átadása, majd az elnöki zárszó.

Biztonságunk záloga, a nyelv címmel 1994. november 21–22-én a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat szervezésében nyelvészeti tanácskozást tartottak az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlethez kapcsolódva. A tanácskozás első napjának anyaga – Bánffy György, Bencédy József, Deme László, Grétsy László, Jakab István és Péntek János előadása – önálló kiadvány formájában még decemberben meg is jelent.

A névadó végakaratainak megfelelően létrejött a Takács Etel Pedagógiai Alapítvány a tehetséges és szorgalmas tanárjelöltek támogatására. A kuratórium évente egy pályakezdési és tíz önképzési támogatást ad. Az alapítvány címe: Budapest, Kiss János alt. u. 40. 1126.

ÖSnyelv-nyelvŐS címmel megjelent Kiss Dénes kötete nyelvi törvényszerűségekről az Antológia Kiadó gondozásában (Lakitelek, Felsőalpar 3. Pí. 40. 6065).

Újra napvilágot lát a Jel-Kép című folyóirat az MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoportja kiadásában.

A Negyedik Kárpát-medencei Kétnyelvűségi Konferenciát Gödöllőn rendezik meg 1995. május 4–5. között.

Az V. Magyar Névtudományi Konferencia 1995. augusztus 29–31. között lesz Miskolcon.

Öt éve rendez közös szakmai tanácskozásokat az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszéke a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékeivel közösen. A legutóbbi előadás-sorozatot Szombathelyen tartották 1994. november 4-én.

A Magyar Szemiotikai Társaság 1994. évi közgyűlését a 15. Finn–Magyar Szemiotikai Szimpózium keretében tartotta 1994. november 25–26-án Budapesten. A rendezvényen bemutatták az Osztrák Szemiotikai Társaság új kiadványait is.

A Hungarológiai Értesítő XII. évfolyamának 1–2. számában megjelent az 1988-as év irodalom-, néprajz- és nyelvtudományi bibliográfiája.

Magyar nyelvgeopolitika címmel olvashatjuk a Magyarság és Európa 1994. évi 7. számában Balázs Géza és Marác László tanulmányát.

Megjelent Szemerényi Ágnes új könyve, a „Közmondás nem hazug szolás”, amelyben a szerző sokoldalúan mutatja be a proverbiumoknak a művelődésben betöltött szerepét.

Összeállította: B. G. – G. L.

A NYELVMŰVELŐ MOZGALOM

Szövetségünk közgyűléséről

„A nyelv milliók alkotása, s akkor él igazán, ha mennél többen élnek vele tudatosan.”
(Kodály Zoltán)

E gondolat jegyében gyűlt össze az Anyanyelvpolók Szövetségének tag-sága a IV., tisztújító közgyűlésre a fővárosban, 1994. november 19-én a Fáklya klubban. A nagy érdeklődéssel kísért tanácskozás **Bánffy György** elnöki megnyitójával kezdődött. Személyes hangvételű köszöntőjében megá-lapította, hogy jó és eredményes munka áll mögöttünk, és utalt arra, hogy milyen felelősség hárul a szervezetre abban a vonatkozásban, hogy a jövő nemzedék is megőrizze magyarságát.

A program első részében ünnepi eseményre került sor: második alkalommal adták át a Lőrincze-díjat két ismert nyelvésznek: **Kovalovszky Miklós**nak és **Ágoston Mihálynak**, az újvidéki egyetem tanárának. Majd az *Anyanyelv és nemzettudat* című pályázat ünnepélyes eredményhirdetése következett. A díjakat és a könyvjutalmakat a Magyar Honismereti Szövetség elnöke, **Kanyar József** adta át.

Ezután következett a közgyűlés érdemi része.

Múlt és jelen szövetségünk életében címmel **Grétsy László** tartotta meg főtitkári beszámolóját. Tárgyila-gos számadása során húsz pontba foglalva ismertette azt a szerteágazó munkát, amit a szövetség végzett a beszámolási időszakban. Ezt egészítette ki **Bolla Kálmán** az Ellenőrző Bizottság jelentésével.

A beszámolókat élénk, tartalmas vita követte. Majd félszáz hozzászóló mondta el gondolatait a szövetség munkájával kapcsolatban, vázolta a jövő tennivalóit, adott ismertetést az országban végzett nyelvpoló munkáról.

A közgyűlés a tisztújítással folytatódott. A régi elnökség leköszönt. Ezután **Fábián Pál**, a Jelölő Bizottság elnöke ismertette a jelölőlistát, és megtörtént a szavazás. A szavazás eredményének ismertetése után főtitkári zárszóval ért véget a mindvégig lankadatlan figyelemmel kísért jelentős összejövetel.

A tagság bizalmából az új vezetőség összetétele a következő: elnök ismét **Bánffy György**, ügyvezető elnök **Grétsy László**, társelnökök **Deme László** és **Hercegi Károly**, főtitkár **Maróti István**.

G. R.

Az ifjúsági parlamentről

Az 1993 decemberében megrendezett első találkozójához hasonlóan az 1994. október 22-i ifjúsági közgyűlést is a budapesti Radnai Közgazdasági Szakközépiskola szövetségi tagozata szervezte.

Csűrös Tímea – a rendező iskola tanulója – Tamás Menyhért versével köszöntötte a résztvevőket, majd Péchy Blanka művésznőről emlékeztünk meg. *Deme László*, az Anyanyelvpolók Szövetségének társelnöke nyitotta meg az ünnepi eseményt, majd az Ifjúsági Szervezet eddigi eredményeiről, gondjairól hallhattak beszámolót a tagozatok képviselői.

A csongrádi anyanyelvi táborban alakult munkacsoportok négy dokumentum (felhívás, pályázat) tervezetét is elkészítették, ezeknek a szövegét ismertette *Peczeli Zsuzsanna*, *Hrubecz Zsuzsanna*, *Szigetfü Olga* és *Szilvási Krisztina*. A hozzászólók (*Breuer Katalin* és *Fátyol Zsuzsanna*, a rendező iskola diákjai; *Mazalin Szilvia* és *Németh Gábor*, az ELTE hallgatói; *Kató Eszter Györfől*, *Petercsák Andrea* Szolnokról, *Palásti Ildikó* Csongrádról, *Kerülő Anita* Nyíregyházáról, *dr. Kincses Kovács Éva* a miskolci Bölcsész Egyesület képviselőjében) a helyi csoportok, tagozatok munkájáról számoltak be; hasznosítható tapasztalatokat mondtak el; az eredményesebb nyelvpoló-nyelvművelő tevékenységi formák lehetőségeit latolgatták.

A parlamentet megelőző hetekben a megyei, iskolai szervezetek nyolc új tagot jelöltek az ifjúsági vezetőségbe. A megjelent szövetségi tagok – titkos szavazással – mindannyiukat beválasztották a fiatalokat irányító testületbe.

A záróeseményt nyolc határozati pont elfogadása jelentette. A küldöttek döntöttek a tagtoborzásról, helyi csoportok megalkotásáról, egy kitűzőpályázat kiírásáról, ügyvezetők megválasztásának szükségességéről, az ifjúsági parlament évenkénti megrendezéséről, a csongrádi tábor újbóli megszervezéséről, valamint egy – az ASZ elnökségéhez címzett – kérésről, hogy az ifjúsági vezetőség képviselői részt vehessenek az elnökségi üléseken.

A parlament *Deme* professzor úr zárószavával fejeződött be.

Rideg tárgyszerűséggel ennyit az eseményekről. S hogy a résztvevők többségének miért jelentett többet ez az októberi találkozó, mint egy „munkaértekezlet”? Ennek okai: a jó hangulat, a lelkes és lelkesítő hozzászólások, a békés, de alkotó légkör, a gyilkos vitáktól, veszekedésektől mentes együttgondolkodás, a fiatalokra gyakorta nem jellemző megfontolt, higgadt megszólalások sora.

Kerekes Barnabás

Lőrincze-napok '94 Kecskeméten

A Lőrincze Lajos tiszteletére november 7–8-án rendezett anyanyelvi tanácskozás egyik része az emlékezés volt. A szülőföld, Szentgál üdvözlétét **Raffai István**, az Új Horizont főszerkesztője tolmácsolta. Lőrincze Lajosnak az anyanyelvi mozgalomban betöltött szerepét, személyes élményeit is felidézve, *Pomogáts Béla* méltatta. A korszerű magyar nemzettudatról **Nagy Károly** (USA) szólt, az Európai Utas című folyóirat értékközvetítő szerepét **Módos Péter**, a lap főszerkesztője ismertette.

A tanácskozás második részében két szekcióban számos előadás hangzott el határon túli és hazai előadókól. A *szóbeli és írásbeli kultúra* témakörben többek között a következőkről esett szó: beszédészlelés, a szóbeli közlés, olvasástanítás, szövegértés, helyesírás, nyelvművelés, nyelvvédelem, nyelvi tudásszintmérés, anyanyelvi ismeretek a pedagóguspályára készülő körében. A *hagyományok és az anyanyelv* témakörben pedig a következőkről hangzottak el hozzászólások: anyanyelv a szórványban, nyelvhasználat és politikum, nyelvművelés Kárpátalján, szlovákiai és székelyföldi főiskolai hallgatók anyanyelvhasználat, vajdasági középiskolások fogalmazási készsége, anyanyelv a kétnyelvűségben, a kárpátaljai nyelvatlasz. *Lőrincze Lajos katedrája* címmel *Szende Aladár* munkatársi és baráti kapcsolaton alapuló lírai megemlékezéssel adózott a nemzeti küldetést is vállaló nyelvész emlékének. A *memoriter szerepe az embernevelésben* címmel pedig **Nagy János** mondta el gondolatait idézetekkel kiegészítve.

A programban sor került még egy irodalmi estre, amelyen *Kis*(ebbségi) magyar skizofrénia címmel **Balla D. Károly** (Ungvár), **Varró János** (Kecskemét), **Dér Ildikó** (Gádosor) és **Telekes Tamás** (Dunaújváros) szerepeltek.

Részt vett és előadást tartott a tanácskozáson *Tabajdi Csaba* államtitkár is, aki az identitás határon túli megőrzéséről szólt. Megállapításaira reagálva a határon túliak arról érdeklődtek, mit tesz a kormányzat a jövőben segítségük érdekében. A választásba bekapcsolódott **Berki Anna**, az MKM munkatársa is.

A rendezvénnel egy időben nyitották meg az *Édes anyanyelvünk toronyóra* kiállítását is, a megnyitót a „toronyőr” fia, **Lőrincze Péter** mondta. A fényképekkel is illusztrált tárlaton Lőrincze tanár úr használati tárgyai, könyvei és a róla szóló írások láthatók.

Graf Rezső

ESEMÉNYEI 1994 VÉGÉN

A második Lőrincze Lajos iskola avatása

Ünnepi alkalomra gyűlt össze Szentgál apraja-nagyja és az országból idesereglettek sora 1994. november 25-én a két házigazdának, *Sófalviné Tamás Márta* polgármesternek és *Garai György* iskolaigazgatónak a hívására. Névadó ünnepség, domborműátadás, zászlóavatás, emlékszobamegnyitás, emlékező ülés, fogadás töltötte ki a lélekemelő napot, amelyre a Veszprém Megyei Önkormányzat, az Eötvös Károly Megyei Könyvtár és az Új Horizont Alapítvány készült. (Az utóbbi erre az alkalomra második kiadásban jelentette meg Lőrincze Lajosnak „Megnől az ember szíve” című – a szerzőnek még betegágából szerkesztett, azóta már közkezen forgó – tanulmánygyűjteményét).

Délben a művelődési házat zsúfolásig megtöltő közönség előtt az általános iskolások műsora hangzott el Garai György igazgató köszöntője után. Ünneplőbe öltözött lányok és fiúk egyéni szerepekre kiosztott szövegekkel idézték föl „Lajos bácsi” emlékét, énekelték el kedvenc dalait. Nemcsak a gondos rendezés, hanem a technikai felkészültség is hozzájárult a sikerhez, mert maga a szerző – és névadó – is megjelent a vásznon, s mondta el szavait a hűségéről a tájhoz, a szülőfaluhoz és a nyelvhez, amely Anteust idéző erőmegújulással táplálja otthonérzésünket, erősíti ragaszkodásunkat az igazsághoz, szavakhoz, emberséghez. – *Grétsy László* ünnepi megemlékezésében felidézte Lőrincze Lajos munkatársi, egyben baráti alakját. A gyerekhallgatósághoz is igazodó hangvételével ecsetelte a névadó közvetlen magatartását, humorát, népi bölcsességben fogant rigmosos tanácsait a névnapi összejöveteleken, de megszívlelendő nyelvőri üzeneteit is és iránymutató megnyilatkozásait az Anyanyelvi Konferenciák ülésein.

Ez alkalommal adta át *Lőrincze Lajosné* férje bronz domborműű arcképét, *Domokos Lajos* (a hűséges művészbarát) alkotását, és elsőnek kötötte rá szalagját arra a zászlóra, amelyet *Halászi Csaba* vállalkozó ajándékozott az iskolának. A közönség melegen ünnepelte az előadókat és az ér-

demes megemlékezőket, s a kibontott zászló után az iskolához vonult át, a névadó szertartásához. Ott az igazgató meleg hangú üdvözlő szavai után *Lőrincze Péter* leplezte le az iskola frissen festett névtábláját. *Balogh Lajosné* a közönséghez – és a gyerekekhez – szólva nyitotta meg az iskolai kiállítást, a falusi lét természetközeli voltának szépségeit és termékenyítő tapasztalatait mint művelődésük alapjait idézte.

A kiállítást megtekintve (Lőrincze Lajos arcképeit, írásainak másolatait tisztelettel böngészve) vonultunk föl abba az előadóterembe, amelyben pályatársak és barátok emlékeztek a névadóra. *Kálmán Attila*, a Pápai Református Kollégium igazgatója idézte föl találkozásait Lőrincze Lajossal, majd *Nagy Károly* az Anyanyelvi Konferencia elnöksége nevében emlékeztetett Lőrincze Lajos nehézségekkal is szembeszegülő, eredményes küzdelmére Kodály Zoltán és Illyés Gyula programjának szervező erővé tételért, szerepére a határokon túli magyarság kultúrájának megőrzésében. *Raffai István* az Új Horizont alapítvány és folyóirat nevében szövegezt. Méltatta azt a tudóst, aki a néphagyomány otthonosságát a magas kultúra csúcsaival tudta összekapcsolni. Konferenciát javasolt emlékeztetere (Szentgálon), és pályakép megírását róla.

A közönség – mondhatnám így is: a falu – átvonult a faluházhoz, hogy a Lőrincze Lajos-emlékszoba megnyitását ünnepelje meg. *Dr. Zongor Gábor*, a Veszprém Megyei Önkormányzat elnöke szövegezt a Lőrincze-hagyaték őrzésének fontosságáról, a névadó könyveinek és személyi tárgyait emlékeztető jelentőségéről. A szellemi hagyatékáról szövegezt a polgármester aszszony is, aki két énekkart nyert meg a közreműködésre: a Pávakört és a dalárdát. Énekükkel fejeződött be az emlékszoba avatása. És minekutána végignéztük a kiállított anyagot, mindenkit szólított a házigazda az iskolában rájuk váró utolsó e napi alkalomra: a fogadásra. Az iskola két termében az egész nap ünnepélyessége kötetlen eszmecsereben oldódott föl. Maradandó élmények erejével széledtünk szét Pannóniában, magunkkal vive a Hegyeshalomban már működő első Lőrincze Lajos iskola igazgatójának testvéri üdvözlését is.

Szende Aladár

Édes Anyanyelvünk nyelvhasználati verseny – huszonkettedszer

Az Édes Anyanyelvünk nyelvhasználati versenyt 1994. október 14–16-án rendezték meg Sátoraljaújhelyen, immár huszonkettedszer.

Az írásbeli teljesítmény azt jelzi, hogy a tanulónak kb. csak az egynegyede ismeri anyanyelvére a leíró nyelvtant, hogy állagon felülí eredménytel tudja megoldani a feladatokat.

A szóbeli témák a következők voltak: 1. Együtt a családommal (vallomás); 2. Miért indítsunk diáklapot? (vitaindító); 3. Ember és környezete (kísérőbeszéd); 4. Barátunk és ellenségünk, a tévé (felszólalás). Örömmel nyugtázzuk, hogy mind a négy téma megnyerte a versenyzők tetszését.

Kiemelkedő szereplésükért plakettet és pénzjutalmat kaptak: Ács Erzsébet (Kőrösi Csoma Sándor Gimn., Budapest), Arató Balázs (Fazekas Mihály Gyakorló Gimn., Budapest), Bodnár Anita (118. Sz. Ipari Szmk., Szerencs), Buglyó Ildikó (Széchenyi István Szmk., Balmazújváros), Éles Anita (Jedlik Ányos Gimn., Budapest), Finta Éva (Göndöcs Benedek Szakiskola, Gyula), Földváry Miklós (Arany János Gimn., Budapest), Gáspár Szilvia (Radnay Béla Gép- és Gyorsíró Iskola, Budapest), Halász Enikő (Madách Imre Gimn., Budapest), Kaposvári Anikó (Kossuth Lajos Gimn., Sátoraljaújhely), Kincs Beáta (Tóth Árpád Gimn., Debrecen), Kiss Árpád (Svetozar Markovic Gimn., Szabadka), Kiss Viktória (Beregszász Pál Szmk., Debrecen), Kovács Szilvia (Széchenyi István Gimn., Sopron), Laki Attila (Herman Ottó Szmk., Szombathely), Lancendorfer Attila (Szent István Gimn., Budapest), Pauer Nikolett (Kézműipari Szmk., Budapest), Prokl Enikő (Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szmk., Gyöngyös), Puskás Norbert (Idegenforgalmi és Vendéglátóipari Szakiskola, Kecskemét), Rácz Bea (Magyar Tannyelvű Gimn., Kassa), Rontó Krisztina (Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szmk., Székesfehérvár), Szakál Ferenc (Horváth Mihály Gimn., Szentes), Szomolai Eszter (Babits Mihály Gyakorló Gimn., Pécs), Tóth Livia (Református Kollégium Gimnáziuma, Kecskemét).

Tanítványaik sikeres felkészítéséért emléklapokat és pénzjutalmat adományoztak Molnár Vass Katalinnak, a székesfehérvári Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző Iskola, Pásztor Ildikónak, a kassai Magyar Tannyelvű Gimnázium és Sziliné dr. Simon Mártának, a budapesti Szent István Gimnázium tanárának.

G. R.

Ha lapunk megnyerte tetszését, hívja fel rá mások figyelmét is! Lapunk előfizetési díja évi 200 forint. Bármelyik hírlapkézbesítő hivatalban megrendelhető. Az Anyanyelvpolók Szövetségének tagjai a 400 forintos tagdíj fejében (diákoknak, nyugdíjasoknak 250 forint) az Édes Anyanyelvünkkel illetménylapként postán megkapják. (Belépési nyilatkozat és csekk a következő címen kérhető: 1364 Budapest, Pf. 122.)

KÖNYVEKRŐL

TISZAZUG

Magyarország aránylag kevésbé ismert tájegysége, háromszög alakú kistáj Szolnok megyében a Tisza és a Körös találkozásánál. Az idegenforgalom még nem fedezte föl igazából természeti szépségeit, pedig akár e két folyó nevének említése is vonzó lehet a pihenni, nyaralni vágyók számára.

Nyelvész és néprajzos szakembereink az elmúlt hónapokban talán nem ezekre az üdülési lehetőségekre gondoltak, hanem az keltette föl az érdeklődésüket, hogy több évi gyűjtőmunka után megjelent Jász-Nagykun-Szolnok megye földrajzi neveinek újabb kötete, amely legnagyobb részben a Tiszazug településeinek névanyagát tartalmazza.

A Farkas Ferenc főiskolai tanár által összeállított forráskiadvány méltó folytatása a dunántúli megyék kezdeményezésének, ti. annak, hogy a pusztulóban levő helyneveket, határreszek, dűlők, elnéptelenedett falvak, tanyák elnevezéseit gyűjtsük össze, tegyük közzé nyomtatásban, és így őrizzük meg őket az utókor, a tudományos kutatás számára. A Tiszazugban – hasonlóan a többi alföldi településhez – sok a tanya, amelyeket többnyire a tulajdonosáról neveztek el. Új emlegetik a helybeliek, hogy *Zsilkatanya*, *Kollártanya*, *Kollár Ferenc tanyája*, *Enyedi testvérpár tanyája* stb. Bizony, nagyon sok közülük már lakatlan, romos állapotban van, vagy pedig teljesen eltűnt a föld színéről, a helyét is fölshántották. A kötetben gyakori az ilyen megjegyzés az egyes nevek után: *volt tanya, már nincsen meg, lebontották*. A falu lakóinak emlékezete azonban még őrzi e neveket is; tudják, hogy melyik épület kié volt, ki lakott ott, mikor néptelenedett el.

Persze nemcsak a tanyanevek értékesek a névtan kutatói számára, hanem más elnevezések is tanulságosak lehetnek a néprajz, gazdaságtörténet, településtörténet művelőinek. A *Káposztás dűlő* név arra utal, hogy ott valamikor káposztát termeltek. Cibakházán a *Mentetlen* olyan ártéri területet jelöl, amelyet a folyószabályozás ellenére is elönt a víz. A *Székes* nevű dűlőnek nehezen munkálható a talaja, szikes. Tiszakürtön a *Rókalukas-hát* olyan szántóföld, partszakasz, ahol sok róka tanyázott. Kiterjedt állattartásra utalnak a különféle legelők *juhlegelő*, *gulyalegelő*, *csikólegelő*, az épületek *gulyaház*, *csikóakol*, *bikaakol*, *lóistálló*, *marhaistálló*, *tehenészet* stb. elnevezései.

A könyv megjelenése alkalmával a Kunszentmártoni Városi Önkormányzat és a Jászberényi Tanítóképző Főiskola névtani tanácskozást rendezett Kunszentmártonban, szeptember 16-án. A meghívón szereplő Kodolányi János, a Magyar Néprajzi Társaság ügyvezető elnöke sajnos nem lehetett jelen, helyette a szerző mutatta be a kötetet. Ismertette a munkát menetét, köszönetet mondott mindazoknak, akik gyűjtőként, adatközlőként közreműködtek az adattár összeállításában. Szabó László, a néprajztudományok doktora az állattartásra utaló földrajzi nevekről tartott előadást, Horváthné Kispéter Zsuzsanna pedig Jászapáti és Kunszentmárton tanyaneveinek összehasonlító vizsgálatáról számolt be.

Biztató a névkutatás jövője is e nagy alföldi megyében. Rövidesen nyomdába kerül a volt szolnoki járás településeinek földrajzi neveit tartalmazó kézirát, és a még hiányzó területeken is előkészületben van a terepmunka. A Jászberényi Tanítóképző Főiskola diákjai pedig már hozzákezdtek a személynevek gyűjtéséhez.

Balogh Lajos

Helynevek a Bodrog-parti Athénban

Balassa Iván új könyve Sárospatakról

Sárospatak a magyar történelemben különleges helyet foglal el. A Pálócziak, Perényiek, Dobók, Lorántfyak, Rákócziak életének sok fontos epizódja kötődik a városhoz. Nagy múltú Református Kollégiuma a határokon túl is híressé tette.

A nevek: a városrészek, utca-, tér-, folyó- és hidnevek egy város történelmének, mindennapi életének sok-sok apró mozzanatára rávilágítanak. Ezek összegyűjtésére, magyarázatára vállalkozott Balassa Iván nyelvész és néprajzkutató, a Sárospatak történeti helyrajza (XVI–XX. század) című kötetében. Balassa Iván öt évig volt a sárospataki Rákóczi Múzeum igazgatója. Három könyvet írt a környékről: a Bodrogközről, Hegyközről és Tokaj-Hegyaljáról, s most „a város”, a Bodrog-parti Athén (valószínűleg Comeniustól származik az elnevezés) névhelyrajzát tárja elénk. Néhány érdekes név: *Ketelpataka*, *Sárospatak*, *Százahíd*, *Hóstát* (ma: *Hustác*, a német *Hofstadt*-ból származik), *Tótszer*, *Magyar-szer*. A helynevek betűrendes mutatója az *Abaházy*-féle házzal kezdődik és a *Zsindely*-házzal fejeződik be. Innen is néhány különleges név: *Amerika*, *Anabaptista sor*, *Átaljáró kapu*, *Bábógödre*, *Ispóty*, *Páterek kocsmája*, *Skóla* stb. Balassa Iván sárospataki névkönyve nemcsak nyelvészeknek, patakiaknak, hanem a várossal ismerkedő turistának is hasznos olvasmány. Minden „névcikk” gazdagon van adatolva, a szerző közérthető stílusban mutatja be eredetét, leírja a pontos helyszínt, utalásokat tesz, térkép-vázlatokat, rajzokat, fotókat mellékel. Sárospatakon nagyon jó kirándulni, járni az utcákat, beérezni a kapualjakba, körülbarangolni a várat – s ebben nagyon hasznos útításként lehet ez a kalauz. (Sárospatak történeti helyrajza. XVI–XX. század. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc-Sárospatak, 1994.)

B. G.

Pápuáktól a Pioneerig

A Szegeden megjelenő Nyelvészeti Füzetek harmadszülöttje azzal a céllal jött a világra, hogy nyelvről-írásról, kommunikációról-társadalomról, stílusról és nyelvi változásokról közvetítsen ismeretanyagot a nem magyar szakos hallgatóknak, ám a művet végigolvasva meggyőződhetünk róla, hogy ennél jóval többet nyújt, s nem is csak a diákok forgathatják használnak.

Mert miről is van szó? Nem általában a nyelv(észet)ről, szorgalmas hallgatóknak szánt, komoly oktató-kutatók írta tankönyvről, a nyelvtudomány alapvető és elfogadott tényeiről és nézeteiről, hanem valami másról (is); szellemében-szemléletében többről, az eleven nyelvről, ahogy születik-él-létezik és mozog, ahogy funkcionál, ahogy eszközként használható szóban és írásban, költésben és papiruszon, nyírfakérgen és pergamenen, képernyőn és levélben.

Valami frissesség árad a – szerényen csak füzetnek nevezett – könyvből, s e frissességet nemcsak a (naprakész) szakirodalmi ismeretek közlése, a társadalmi változások okozta nyelvi változások ténye sugallja, hanem a mű szerkezete is. A fejezeteket ugyanis különféle tipográfiai blokkok (törzsszöveg, keretek, ábrák) törik meg (nem szét), könnyítve ezáltal a tájékozódást, a szöveg megértését, illusztrálva a mondanót, s az olvasó azt veszi észre, hogy szórakoztatja, lenyűgözi ez a sokszínűség.

A könyv maga nem közöl új és meglepő felfedezéseket a nyelvtudomány terén (ez nem is célja), nem változtatja meg alapvetően lingvisztikai ismereteinket – „csak” más megvilágításba helyezi azokat, s ezáltal olyan összefüggésekre bukkantunk, amelyek eddig esetleg kívül maradtak látómezőnkön.

A stílusról szóló fejezetből például megtudhatjuk, hogy az – vagyis a *stílus* – eredetileg függőlegesen álló tárgyat, oszlopot jelentett a görögöknél. A rómaiak már az íróesszét nevezték így. A régebbi stilisztikák az úgynevezett alakzatokat tekintették a stílus eszközeinek, a modern szemlélet szerint pedig a nyelv valamennyi eleme részt vesz a stílus létrehozásában. Kedves olvasó – tanár vagy diák –, volt-e már előttem kinnal és hibásan írt kérvény, önéletrajz, beadvány, kel-

lett-e magadnak is ilyesfélét szerkeszteni? Nos, e fejezetben megfelelő példákat találhatsz bírósági idézésre, szociális segélykérelemre, önéletrajzra – s ha konferenciát szervezel, értesítésre, tájékoztatóra is. S míg elmerengsz a meg-szólításokon (*Tisztelt Uram* vagy *Asszonyom*, *Kartársnő*, avagy *Mélyen tisztelt Professzorom!* – akihez fordulni kívánsz), vigasztaljon a tudat, hogy más nemzetek fia/lányai is hasonló cipőben járnak, a briteknek, oroszoknak sem könnyű a megfelelő megszólítást eltalálni. Haladj hát tovább, olvasd el a *Nyelv és társadalom* című fejezetet, mely szintén nem tanulság nélküli. Toponimák a hatalom szolgálatában – vagy hogyan kereszteljük át településeink évszázadok nemesítette nevét (a napi politikának megfelelően). *Alexandra*, *Nikollett* és *Kitti* az egyik oldalról, *Erzsébet*, *Katalin* és *Mária* a másiktól: népszerű és hanyatló népszerűségű nevek. A 30-as, 40-es évek Szovjetuniója talán előttünk járt e téren (is), amikor a *Maruszját* és *Kátyát* a *Marlen* és *Gertrúd* váltotta fel? Nem, a sztálini korszak szülöttei ezek is (az első a *Marx* és *Lenin* névből, a második a *geroj truda* – „a munka hőse” – szavak összevonásából), mint oly sok más rövidítés, az „új gondolkodás” megkövetelte (korántsem édes) új stílusnak megfelelően.

A mű fejezetei (természetesen) nemcsak nyelv(észeti) nyincsenégeket tartalmaznak, hanem – a fent említettekén túl – betekintést nyújtanak több témába, mint például a nyelv(ek) keletkezése s a nyelvrokonság, az írás története, nyelvi síkok és grammatikai kategóriák, alapvetően azonban a nyelvről mint a kommunikáció eszközéről szólnak, mert a *Navigare necesse est* példájára a szerzők azt vallják: *kommunikálni kell, nem kommunikálni lehetetlen*. Ezt szolgálja a pápuák dobnyelve, ezt a Pioneer űrszonda. Kedves olvasó, ha érdeklődésedet felkeltette volna e néhány gondolat, vedd kézbe a Füzetet, s a fejezeteket záró Bibliográfiák révén tovább kalandozhatsz a témában. A könyvet ugyanis az Ábrák és keretek jegyzéké, a Tárgymutató és a Névmutató teszi teljessé és könnyen kezelhetővé. (Tóth Szegej – Vass László: Pápuáktól a Pioneerig. Nyelvészeti Füzetek 3. Szeged, Generalia, 1994. 184.)

Sulyok Hedvig

A korszerű retorika alapjai Wacha Imre könyve

Olyan mély és teljes szakmai öröm, amilyen Wacha Imre művének megjelenésekor betöltött, már régen jutott osztályrészemül.

Örömmel részben személyes okai vannak. A retorika tanára (is) lévén az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszékén, gyakran konzultáltam a szerzővel. Ilyenkor, mivel hatalmas elméleti és gyakorlati munkásságát elég jól ismerem, többször is biztattam, hogy tudását tegye közzé. Hiába érveltem azonban én azzal, hogy nemcsak a fejében van meg minden tudnivaló, hanem ebből már sokat meg is írt, sőt publikált is az évtizedek során, ő finoman mindig kitért a feladat vállalása elől. Ezek után 1994 elején mégiscsak történt valami változás. Egy alkalommal ugyanis kedves mosolya kíséretében átadott egy irattartót, miközben zavartan hadarta ezt a szöveget: „Valami ilyesféléen töröm a fejem. Nézd majd meg otthon.” Néhány héttel később újabb kéziratköteggel lepott meg, ekkor izgatottan újságolta, hogy egy hozzáértő és segítőkész kiadóval szóban már meg is állapodott. „Nincs mese! Dolgoznom kell, mégpedig gyorsan, mert az év végére a boltokba kell kerülnie a könyvnek – zárta le a témát, majd hozzátette –, vállald a lektorálást!” Hát ezért büszkélkedem azzal, hogy némi érdemem nekem is van a mű elkészülte körül.

Mindettől függetlenül pártatlan szakemberként is örültem, ugyanis a közéleti beszédről, illetőleg a közéleti magatartás és a nyilvánosság előtti megszólalás összefüggéseiről – ezekről a napjainkban oly fontos kérdésekről – már nagyon régen hiányzik az átfogó, alapos, igényes eligazítás.

A nagy munka mind a tudományos monográfia, mind a gyakorlati kézikönyv iránti követelményeknek megfelel. Kitűnő foglalat és tárháza mindannak, amit a szóbeli megnyilatkozásról tudni kell elméletileg is, gyakorlatilag is. Benne van a magyar szakirodalom javának minden eredménye, és benne van a szerző több évtizedes egyéni munkássága. A hatalmas anyagot Wacha Imre határozottan érvényesülő – gyakran igen kritikus – szemlélete egységessé formálja, egyéni szintézissé emeli. A nagy terjedelem ellenére könnyen lehet eligazodni a műben, gyorsan el lehet jutni bármely keresett részlethez, ugyanis elsősorban az anyag belső logikája, felépítése vezérli a használatot – mégpedig gondolkodtatva, rávezetve az összefüggésekre, a lényegi kérdésekre. Egyszerűbben is lehet

azonban keresgélni a kívánt részleteket, ezt a mű decimális beosztása segíti, így a hasonló felépítésű tartalomjegyzék pillanatok alatt eligazítja az olvasót mint jól áttekinthető, szemléletes mutató.

A bevezető fejezetek elméletiek, ezek alapozzák meg tudományos szempontból az ismereteket és a gyakorlati fejezeteket. Ez az indító egység roppant tömör, lényegre törő és célszerű. Elvontságuk ellenére jól követhetők a gondolatok, mert a szerző a világos megfogalmazásra nagy gondot fordított. Az V. fejezettől következik a közéleti beszéddel kapcsolatos tudni- és tennivalók bemutatása. Mindaz, amit itt a szerző elmond, egyedülálló és nélkülözhetetlen, kiemelkedő tudási és szakirói teljesítmény. Külön említést érdemel a VIII. fejezet egységében is, néhány részlete miatt is; az 1–3. alfejezetekben a megszólalásfajták típusai és műfajai kerülnek sorra, a 10. alfejezetben a tömegtájékoztató műfajokról kapunk sokrétű ismertetést. Még a szakember számára is meglepő az a műfaji változatosság és gazdagság, amit itt Wacha elénk tár.

A mű belső megszerkesztése is példásan módszeres. Nem csupán a fő fejezetek sorrendjében, hanem az alfejezetek, sőt a kisebb részek megszerkesztése közben is mindig az elméleti, elvont irányból a gyakorlati, az általánosabb ismeret irányából az egyedi felé halad.

Befejezésül arra az igényes nevelői és oktatói törekvésre kívánok rámutatni, amely az egész művet meghatározza, és amely Wacha Imre munkásságát általában is jellemzi. Ez egyrészt abban nyilvánul meg, hogy műve használóit állandó önművelésre biztatja, együttgondolkodásra, alkotásra ösztönzi. Másrészt félreérthetetlenül teszi, hogy csak az lehet jó előadó, hatásos szónok, aki személyes példájával hitelesíti mindazt, amit mond; ezért a szónok iránti legfőbb követelményként a példás emberi magatartást, az erkölcsi emelkedettséget, feddhetetlenséget jelöli meg. Nem véletlenül hivatkozik műve kezdetén és utolsó soraiban is Arisztotelésznek, illetve az ő nyomdokain haladó Cicerónak a gondolatára: „A szónok vir bonus, jó ember, így és csak így, ilyen értelemben mond »szép szót«, azaz igaz szót hallgatóinak”.

(Szemimpex Kiadó, Budapest 1994., 299, 325.)

Kozocsa Sándor Géza

Értsünk szót!

Sebestyén Árpád nyelvművelő kötete

A szerző a debreceni egyetem nyelvészprofesszora, a magyar nyelv történetének és jelenének alapos ismerője. Most megjelent kötetében azokról a nyelvvel kapcsolatos cikkeiből ad közre bő válogatást, melyek először a Hajdú-bihari Naplónak általa szerkesztett, *Értsünk szót!* című nyelvművelő rovatában láttak napvilágot 1979 és 1994 között.

A könyv alcíme (*Útvesztők és útjelzők mindennapi nyelvhasználatunkban*) pontosan jelzi azt a tárgykört, melynek felderítésére Sebestyén Árpád kutatóként és ismeretterjesztőként vállalkozik. A kötet írásai egyrészt figyelmeztetnek az „útvesztők”-re, a mindennapi nyelvhasználat – különösen a sajtónyelv meg a közéleti nyelv – torzulásaira, másrészt „útjelzőket” állítanak, megpróbálnak tanácsokat adni, hogyan fogalmazzunk helyesebben és szebben magyarul. (*Fogalmazás-on* beszédet és írást egyaránt értve.)

Napjainkban egyre nagyobb mennyiségű hangzó és írott szöveg ostromolja tudatunkat, egyre nagyobb a „nyelvi láma” – állapítja meg a szerző a rovatnak másfél évtizede publikált bevezető, programadó cikkében. Hát még azóta! – tehetnénk hozzá. Ma hatványozottan érvényes az akkori látélet: „miközben a mennyiséggel küszködünk, elveszítjük érzékünket a minőség iránt”.

Ilyen körülmények között, hihetnők, egyre több nyelvi ismeretterjesztő cikk, rovat, könyv, előadás segíti a nagyközönség tájékozódását. Valójában éppen fordítva van: a legtöbb nyelvművelő rovat alig pár hónappal élte túl „a második fordulat évét”. Hogy ennek mi az oka, azt nem ebben a rövid ismertetésben kell elemezni. Annyit azonban hadd jegyezzek meg: a debreceni rovat a szerencsés kivételek egyike, amely ma is hallathatja hangját. Köszönet érte a lapnak s a fáradhatatlan szerkesztőnek!

Az előszóban így körvonalazza Sebestyén Árpád a nyelvművelésről vallott felfogását: „A nyelvművelés az alkalmazott nyelvtudomány egyik területe: a nyelvhasználatnak és ezáltal a nyelv fejlődésének, rendszerének akaratlan vagy tudatos és szándékos befolyásolása annak érdekében, hogy a gondolatcsere minél zavartalanabb, igényesebb, stílusosabb legyen, illetőleg hogy a nyelv sajátos rendszere minél tisztábban megőrződjék és szervesen továbbfejlődjön.” E meghatározás értelmében nem elegendő megállapítani, mi van a nyelvhasználatban (persze kiindulni valóban ebből kell, nem is lehetne másból), hanem a megfigyelt és leírt nyelvi jelenségeket értékelni (olykor bírálni) is kell, abban a reményben, hogy ily módon befolyásolni tudjuk a nyelvhasználatot. Abban, hogy magát a nyelvi rendszert is lehet befolyásolni, én személy szerint nem hiszek (ebben nagyobb erőik hatnak, mint a mi nyelvi ízlésünk és véleményeink), de talán a szerző sem így érti (lásd a meghatározás befejezését).

A kötet cikkei hét fejezetbe vannak csoportosítva (előttük egy hosszabb tanulmány a sajtó nyelvééről). A témakörök: 1. betűk és hangok; 2. szójelentés, szóhasználat, szódivat; 3. idegen szavak; 4. szleng, durvaság, szépítés; 5. nevek; 6. fogalmazás, szerkesztés; 7. nyelv és politika. (A kötetben való tájékozódást részletes tárgy- és szótmutató is segíti.)

Mindegyik fejezet bővelkedik friss adatokban, találó megfigyelésekben, megszívlelendő tanácsokban. Arra, sajnos, nincs elég terem, hogy az egyes cikkekről külön is szóljak (akár egyetértőleg, akár vitatkozva). Itt legyen elég ennyi: mindenkinek szívből ajánlom ezt a szép kivitelű, gondos nyomdai munkával elkészített könyvet, aki el akar igazodni napjaink nyelvi és stílusi „hangzavarában”. (Debrecen, 1994.)

K. G.

KÖNYVEKRŐL

PONTOZÓ

Mindenekelőtt az 1994. évi 4. számunkban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk meg.

I. *Betűelhagyódsi.* 1. Kerget – keret. 2. Kényes – kénes. 3. Kuvasz – kvasz. 4. Törlés – törés. 5. Kamara – kamra. 6. Iringó – ringó. 7. Kapros – karos. 8. Alázat – alzat. 9. Boglár – bogár. A kihagyott betű(jegye)kből összeolvasható név: Gyulai Pál.

II. *Hétszer hét.* 1. Mellpor. 2. Immunis. 3. Komlósd. 4. Szombat. 5. Csermák. 6. Szodoma. 7. Szellem. A keresett városnév: Szolnok.

III. *Játék a játékokban.* 1. Király. 2. Bátya. 3. Futó. 4. Gyalog. 5. Vezér. 6. Huszár. E szavak a sakkjátékot idézik fel, mivelhogy annak figuráit nevezik így.

IV. *Plusz egy szótag.* 1. Felszít – felfeszít. 2. Elver – elkever. 3. Köles – köteles. 4. Való – vakoló. 5. Koka – Koloska. 6. Táján – tátorján. A szótagokból összeolvasható műcím: Fekete kolostor. (Szerzője: Kuncz Aladár.)

V. *Illyés Gyula a nyelvről.* Tudatában károsul az a nép, amelynek nyelvében elburjánzik a fölösleges idegenszerűség.

Azok közül a megfejtőink közül, akik megszerezték a sorsolásban való részvételhez szükséges 75 pontot, a következőknek kedvezett a szerencse: Arany János Általános Iskola Beszélni nehéz köre, Szentgotthárd, Arany J. u. 20. (1997); Benedek Attila, Budapest, Hunyadi János u. 11. (1011); Feszty Árpád Általános Iskola, Komárom, Csillag ltp. 16. (2900); Gulyás Gáborné, Jásziskér, Széchenyi u. 33. (5137); Gyulaváry János, Sopron, Csengery u. 47. II. 1. (9400); Kéri Mária, Süttő, Dózsa Gy. u. 41. (2543); Lustyik Istvánné, Szolnok, Vásártér 16. (5000); Oreskó Renáta, Olaszliszka, Kossuth u. 12. (3933); Szegedi Jánosné, Tarján, Jókai u. 28. (2831); Werner Józsefné, Budapest, Bem rkp. 56. I. 9. (1027). Nyereményükhöz, a Koszorú – Száz vers az anyanyelvről című kötethez ez úton gratulálunk.

A Pontozó újabb feladatai

I. *Kígyórejtvény.* Közlünk tizenkét meghatározást. Olvasóinknak mindegyikre úgy kell megtalálniuk a megfelelő szót, hogy mindegyik szó utolsó betűje egyúttal a következő szó első betűje legyen, azaz a megfejtésül szolgáló tizenkét szó egyetlen hosszú szókígyót alkosson. Amikor ez megvan, akkor megfejtőinknek már nincs más feladatuk, mint hogy az érintkező betűket összeolvassák – az „eredmény” egy értelmes szó lesz! –, s megfejtésként ezt küldik be. A helyes megoldásért 15 pont jár.

Élénk színné – piszkát – övezet – köveszt – pad – állatok fekhelye – égi eledel – nemesgáz – vízínövény – szerb pénz – öltözet – gyümölcs.

II. *Megfejtelt szavak.* A megfejtés azt jelenti rejtvényünkben, hogy ha olvasóink az adott meghatározásoknak megfelelő szavak elé – mintegy fejként – odatoldanak még egy szótagot, ismét értelmes szót kapnak, az erre adott meghatározáshoz illőt. Egy példa: *a szitánál nagyobb lyukú eszköz* + eléje egy szótag = *pár napos szakáll*. A megfejtése: *rosta – borosta*. Ezek után következhet maga a rejtvény. Ha olvasóink helyesen fejelik meg a megfelelő szavakat, akkor a fejekből, azaz a beírt szótagokból egy teljes költő nevét olvashatják össze. Minden jó fejelésért 2

pont, a költő nevéért további 5 pont jár, e rejtvényért tehát összesen 17 pontot lehet szerezni.

	Fej nélkül	Megfejelve
1.	Bokros, cserjés hely	A Szahara hamita őslakói
2.	Klasszikus nyelv	Kocsonyásodó anyag
3.	Gyomor igéje	Ez pedig némely ajtóé!
4.	Kassák aktivista folyóirata	Lap a francia kártyában
5.	Vadászebe	Ismert vízesis
6.	Haszonnövény	Akivel harcban állunk, régiesen

III. Szóegyenlet. Megfejtése 10 pont.

$\frac{\text{szent hegy} - \text{igekötő}}{2} + \frac{\text{gyümölcs} - \text{kártyalap}}{2} +$
nyári sporteszköz – ázsiai szarvasmarha = női név

IV. *Jöjjön a tizedik!* Kilenc Ady-vers címének anagrammáját találják itt olvasóink. Néhányan bizonyára hamar megtalálják az „eredetijét”, de az a gyanúnk, hogy egy-kettővel csak Ady verscímeinek jegyzékével a kezükben boldogulnak majd. Márpedig érdemes teljes megoldásra törekedni, ugyanis a tizedik vers címét úgy kaphatják meg, hogy a kilenc eredeti verscím kezdőbetűit összeolvassák! Egyébként minden helyes verscímet – a tizedikért is! – 3 pont jár, s így e rejtvényvel nem kevesebb, mint 30 pontot szerezhetnek megfejtőink.

- Ott a hala, élénk
- Él a dán bába, vall
- Adótűrő balek
- Kottám lengeti?
- Tóraké lett a hely
- Munkadal: forr a hona bora
- Kandó
- Nos, e baba siet
- Ó, úszók baja csúz

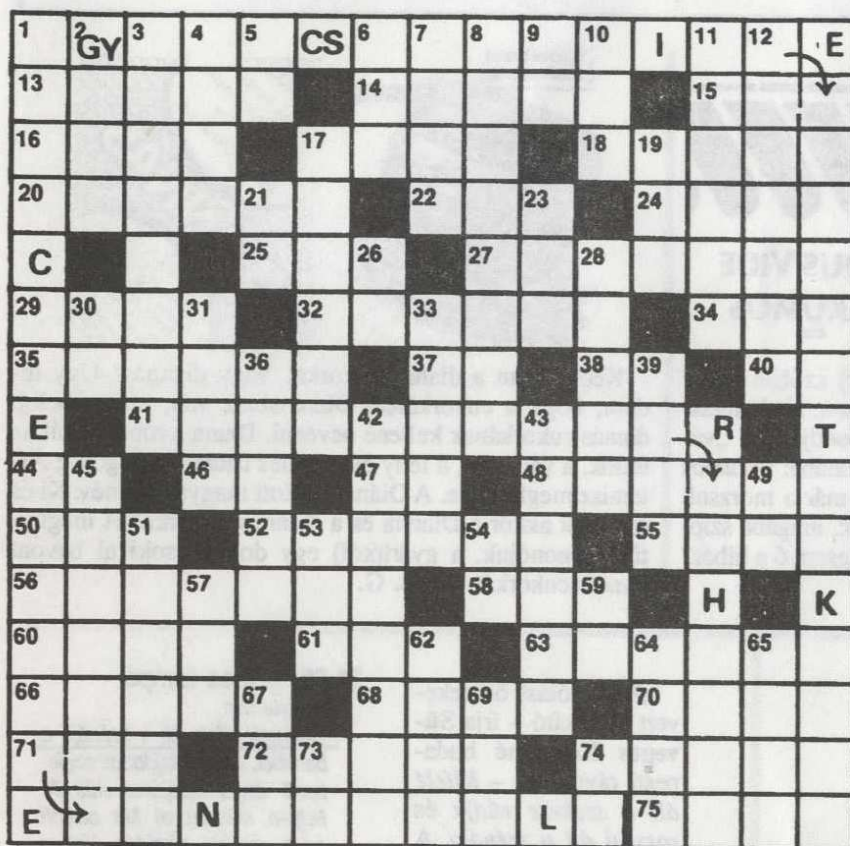
V. *Jókai Mór a nyelvről.* Rejtvényünk fő soraiban ezúttal a 170 éve, 1825. február 18-án született nagy mesemondótól, Jókai Móról idézünk egy anyanyelvünkkel kapcsolatos gondolatot. Ezt kell beküldeni. Az idézet abból a prologusból való, amelyet a debreceni színház megnyitására írt Jókai. Megfejtése 25 pont.

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 97 pont, de már 70 pont elegendő ahhoz, hogy valaki részt vehessen megfejtésével a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. A rejtvények megoldását 1995. április 15-ig kell beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1364 Budapest, Pf. 122.

Minden kedves megfejtőnek hasznos, egyúttal kellemes időtöltést és eredményes fejtörést kívánnak a rejtvények készítői:

Dékány Erzsébet (IV.)
Doroszlai Elekné (II.)
Láng Miklós (I.)
Schmidt János (V.)
Zsigmond Győző (III.)

ÖRIZZÜK MEG!

Egy elfelejtett szájhagyomány

Egy olvasói levél és régi emlékek nyomán merült fel, hogy nemzeti kultúránk és anyanyelvünk része az a szájhagyomány, amely a hajdani latin-ság, főleg a tanárok, diákok, a teológusok és a fiatal papok körében sarjadt szellemes szórakoztatás végett.

A katolikus egyház hivatalos nyelve egészen a XIX. század második feléig a latin volt, és papjaink kiváló eredménnyel sajtátították el. Nemcsak Janus Pannonius egész életműve latin nyelvű, de még a XVIII. század végén Dayka Gábor fiatal pap költőnk is latin nyelven írta egynéhány versét. A latinos műveltség egész közéletünket áthatotta.

A zseniálisan tömör és szellemes megformálás egyik példája, a Gertrudis királyné meggyilkolásával kapcsolatos állítólagos egyháznagyi nyilatkozat, a „Reginam occidere...” kezdetű ma is eléggé közismert. A vesszőknek a különböző mondatrészek utáni kitétele folytán két egymásnak ellentmondó értelem jön létre.

A tréfát űző nagydiákok egy piculát nyomva a kis nebuló (tkp. szélházi, semmirekellő) markába a patikába küldte „canis merdáiért”. A patikus vagy jót kacagott, vagy dühösen kizavarta a fickót.

Mindezekre az idősebbek talán még emlékeznek, a fiatalabb nemzedékekre pedig a latin nyelv teljes visszaszorítása folytán érvényes a mondas, hogy „egy újszülöttnak minden vicc új.”

Voltak a latin mondások között szellemes, tréfás életbölcsesek, mint pl. a *Radix ventrem purificat, mentem clarificat et facit bumbum*. Azaz: A retet a gyomrot tisztítja, az elmét megvilágosítja és bumbumot csinál. Volt olyan, amelynek egyaránt megvolt a latin és magyar jelentése: *Miles fiam, comam uram* – illetve: *Milesz fiam, komám uram?* A latin jelentése: katona leszek, hajam leperzselem. Egy-két más mondat pedig annyira meggyőzően hangzott latinul, hogy még a nyelvet jól ismerő sem vette észre, hogy csak latinnak álcázott magyar mondat van előtte. Két ilyen példa:

Si vita mala cis. Tona ludatus. Valójában: *Sívt a malac is. Tón a lúd átűsz.*

Végül egy aranyköpés, pontosabban szólva a *Hannibal ante portas* vészhr magyar „fordítása”: *Hannibal azelőtt portás volt.*

Latinos műveltségű honfitársaink, papjaink tudatában a hasonlóak még minden bizonnyal élnek. Kár lenne, ha örökre feledésbe merülnének.

Benkóczy György

VÍZSZINTES: 1. Jókai Mór szép gondolatát idézzük: az első sor. 13. Bibliafordító, Pázmány Péter pártfogoltja (György, 1573–1634). 14. Udvari (mégsem királyi!) fürdőedény. 15. Az erbium és a nitrogén vegyjele. 16. ... Nastase; a román teniszsport nagya. 17. Lima a fővárosa. 18. Tortára mázat ken. 20. Az i.e. 8–7. században Asszíria fővárosa volt. 22. Trinitro-toluol (robbanóanyag), rövid. 24. Világ bajnok kajakozó, Rátkai János társa (József). 25. Ultrarövidhullám, rövid. 27. A nyugodt emberé nem rándul! 29. Kedves emlékü színművész (Sándor). 32. Törött jég táblák sodródása a folyóban. 34. A szüret évszaka. 35. Helység Burgenlandban Nezsiedlől északnyugatra. 37. Ókor egy nemű betűi. 38. Eper fele! 40. Vezeték szakasza! 41. Az idézet második sorának kezdő szavai. 44. Római 6-os. 46. A gy hang zöngétlen párja. 47. Szombat helyhez csatolt község. 48. Egy kissé megrázkódi. 50. Erácska. 52. A körömlakot is oldó szer. 55. Olimpiai bajnok birkózó (András). 56. A második sor befejezése. 58. Zsíroz. 60. Zadar dalmáciai kikötőváros olasz neve. 61. Újság. 63. Ókori lovas nomád nép tagja. 66. Eleven, friss, mozgékony. 68. Szeretett vendéget várnak ilyen karokkal. 70. Színházi időszak. 71. Lapátos agancsú vad. 72. Andrew Lloyd Webber musicalje. 74. A máj és a tüdő is ez. 75. Szeder kúszó hajtása.

FÜGGŐLEGES: 1. Az idézet harmadik, befejező sora. 2. Budapesthez közeli település lakója. 3. Az orvosképzés része; egyetemi kórházi gyakorlat. 4. Ez évi. 5. Nézd! 6. Palindrom férfinév. 7. Harcos felsőtestét védő páncél. 8. Alberto Moravia regénye. 9. Néma inas! 10. ... királynő; Shelley elbeszélő költeménye. 11. A közönséges tört osztója. 12. Épülethez vezető, szoborsorral szegélyezett út. 17. Xerxész népéből való. 19. Edina, becézve. 21. Kínai császár, a Zenepalota építetője. 23. Hosszú trombitahang. 26. Lindsay Anderson rendezte angol film címe. 28. Zsilipkamra, régies szóval. 30. Az urán és az itrium vegyjele. 31. Vél, gondol, tájszóval. 33. ... lélek; jámbor ember. 36. Cserépedény is készül belőle. 39. Gát építésére használt vesszőnyaláb, népies szóval. 42. Kocsonyás anyag. 43. Hemingway személyneve. 45. Szalonnaszelet előkészítése nyáron való sütéshez. 49. Európa-kupa, rövid. 51. Címíró gép. 53. Kitézik, hogy elérhesék. 54. Indíték. 57. A János férfinév skót megfelelője. 59. Új-Zéland autójel. 62. Pest megyei község, az itt található Splényi-kúria kerítése 350 db régi pus-kacsóból készült. 64. Ilyen fúrógép az amerikai. 65. Matyók lakta település a Lator-patakánál. 67. Svéd pedagógusnő, feminista, harcolt a nők iskoláztatásáért (Ellen, 1849–1926). 69. Norma ...; Martin Ritt filmje. 73. A -ve képző párja. 74. Sáv szélei!

Schmidt János

NYELVÉSZ-LELETEK, NYELV-ÉSZLELETEK

MAÏS DOUX EN GRAINS SOUS VIDE MORZSOLT KUKORICA/VÁKUMOS

A latin eredetű *vákuum* (űr, légtüres tér) szóban két *u* van, s mind a kettőt ki is kell ejteni: *vá-ku-um*. Ne hallgassunk a henye hangelnélőkre, akik így mondják ki: „vákum”, s így is írják ki az édességbolt kirakatába: *vákumos kávé*. A mellékelt leletből láthatjuk, hogy már a morzsolt kukorica is *vákumos*. A *vákuum*, úgy látszik, magába szippantotta az egyik *u* betűjét. Vagy éppen mégsem ő a hibás? (K. G.)

Csokival bevont
diannás cukorka

Kedvencem a diannás cukorka! Vagy diannás? Úgy tudom, hogy a cukorkában Diana-szesz van, ezért inkább diannás cukorkának kellene nevezni. Diana a rómaiaknál az erdők, a vadászat, a fény és a szülés istennője, a görög Artemisz megfelelője. A Diána ajánlott magyar női név. Ki és mi lehet akkor a Dianna és a diannás cukorka? A megfejtőtől (mondjuk, a gyártótól) egy doboz csokival bevont diannás cukorkát vár: B. G.

Felsőrésszá anyaga: **bőr**
Talp anyaga: **műanyag**

NEM VÍZÁLLÓ

Felhasználási javaslat:
lábon járásra

Ez a hirdetés még felül is múlja azt a sokat emlegetett és szintén lábbelikkal kapcsolatos egykorit, amely így hangzott: *Járjunk cipőben!* (Ertsd: ne meztláb, ne rongyokba tekert lábbal stb.) Itt még mélyenjáróbb, még megvilágosítóbb erejű a tanács: a vásárolt cipőt *lábon járásra* ajánlatos használni (nem vízben való előrehaladásra, nem kézen járásra stb.). Hálásan köszönjük! Ezt magunktól soha ki nem találtuk volna! (Dékány Erzsébet pannonhalmi olvasónk „leleménye”)

„Két szót összekevert a cikkíró – írja Süveges Károlyné budapesti olvasónk. – *Kifelé áll a szekere rúdja és rosszul áll a szénája*. A kettő közül bármelyik helyes lett volna külön-külön.” A példa a „sár-ga” tévéújságból való. (B. G.)

21.05: 120-as tempó

Magyar film

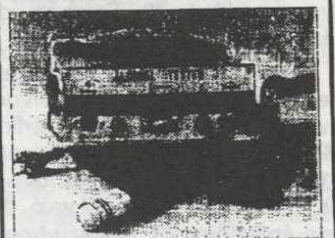
Tiborak kitéle áll a szénája a bankból, ám a tulajdonos szeleburdi lánya autójával elüti őt. Milyen szerencsével mit számít az a csekély zúzódás, hiszen megindulhat a félreértések tökéletesen működő gépezete, amely Tibort az üzleti élet csúcsaira és egy kellemes nő karjaiba röpteti

22.35: Szociofotó

Vajon miért van angol felirata ennek a magyar terméknek? Az *alcohol tester* magyarul *alkoholszintmérő* vagy röviden *alkoholmérő*. Ha nem csupán külföldi forgalmazásra szánják, írják rá magyarul is a nevet! Akad nálunk is épp elég „interjúalany”, akinek érdemes lesz majd az orra alá dugni... (K. G.)

Ellenőrzés... Biztonság!
Mindnyájunk védelmében

ELEKTRONIKUS ALCOHOL TESTER

Csak néhány mikrolonban mondott szó kell, és rögtön jelzi az észlelt alkoholszintet, hálózatról, akkumulátorról és elemről is működtethető.

hosszú élettartamú, két év garancia.
További felvilágosítás és megrendelés a gyártó, forgalmazó és szervizelő Pataki Elektronikai, Ipari és Szolgáltató Betéti Társaságtól.

Címe:

biolight

STÓTCENTRUM

Budapesti VI., Tétényi út 34/A

Bejelentkezés: tel.: 182-2563

Pattanásos arcbőr kezelése!

E kupon felmutatója

500 Ft kedvezményt kap a

Bioptron-bérlet árából.

(3000 Ft/10 alkalom mínusz 500 Ft!)

(A 44. héten a kuponban látszóan jelent meg a kezelések száma!)

Ami itt a képen látható, azt a német egy meglehetősen durva szóval így nevezi meg: *Arsch*. A hirdetésben az *arc* szó netán sajtóhibás, rontott forma az *Arsch*-ból? Mert ha a kép is és a szöveg is ide való, akkor egyéb ötletünk őszintén szólva nincs. (Beküldte Ifjú Józsefné budapesti olvasónk.)